

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА

Інформаційно-методичний вісник психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини
№ 5, вересень 2013

ЧИТАЙТЕ У НОМЕРІ:

* * *

Результати діяльності психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини у 2012-2013 навчальному році

* * *

Обласні навчально-методичні заходи у 2013-2014 навчальному році

* * *

Схема вивчення стану функціонування психологічної служби

* * *

Організація та проведення "години психолога" у загальноосвітніх навчальних закладах

* * *

Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах

* * *

Методичні розробки практичних

психологів

Авторський колектив:

Мушинський В.П., завідувач Дніпропетровським обласним НМЦ практичної психології і соціальної роботи, практичний психолог-методист;

Савельєва Н.В., співробітник Дніпропетровського обласного НМЦ практичної психології і соціальної роботи, практичний психолог-методист;

Васильковська С.І., директор Дніпропетровського обласного методичного психолого-медико-педагогічного центру, вчитель-методист.

Психологічна служба. Інформаційно-методичний вісник психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини, № 5, вересень 2013

До першої частини збірника увійшли інформаційно-аналітичні матеріали.

До другої частини збірника включені нормативно-правові документи, що регулюють діяльність психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області .

До третьої частини – тези методичних розробок практичних психологів, яким встановлено вищу кваліфікаційну категорію та присвоєно педагогічне звання «практичний психолог-методист» за результатами атестації 2013 року.

Збірник адресовано керівникам районних та міських управлінь, відділів освіти, методистам рай/міськ/во з психологічної служби, практичним психологам і соціальним педагогам навчальних закладів.

З М І С Т

Частина I. Інформаційно-аналітичні матеріали

- Аналіз результатів діяльності психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини у 2012-2013 н.р. 4
- Обласні навчально-методичні заходи у 2013-2014 навчальному році. 9
- Психологічна служба системи освіти України: специфіка діяльності та особливості її вивчення. 11
- Алгоритм роботи практичного психолога освіти. 16

Частина II. Нормативно-правові документи

- Щодо організації та проведення «години психолога» у загальноосвітніх навчальних закладах. 17
- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. 20

Частина III. Методичні розробки

- Богомолів В.М. Інноваційні технології виявлення, навчання і підтримки розвитку обдарованої молоді. 25
- Ликов О.В. Система занять з використання тесту «Визначення типів особистості за Тигером» (ТАРТ). 30
- Межанська О.М., Тимошенко А.І. Тиждень психології у школі. 35
- Ахіджанова М.Р. Психологічний супровід дітей в умовах інклюзивного навчання. 38
- Тимченко Н.А. Адаптація дітей до навчання в ліцеї. 42
- Орел О.А. Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. 46

**Співробітники Дніпропетровського обласного НМЦ
практичної психології і соціальної роботи**

Мушинський Віктор Петрович

завідувач центру, заступник директора ДОМППЦ з питань психології; спеціаліст вищої категорії, практичний психолог-методист; працює в центрі з 1997 року; очолює психологічну службу області з 2001 року.

Савельєва Наталія Володимирівна

методист центру, спеціаліст вищої категорії, практичний психолог-методист; в центрі працює з 2003 року; відповідає за організаційно-методичний напрям роботи, очолює службу соціального захисту ДОМППЦ, фахівець з питань діяльності соціальних педагогів; куратор психологічної служби спеціальних закладів освіти.

Берестюк Марина Віталіївна

методист центру, спеціаліст першої категорії; працює в центрі з 2009 року; відповідає за інформаційно-методичний напрям роботи, фахівець з питань діяльності психологічної служби ПТНЗ та МНВК

Коблик Інна Василівна

методист центру, спеціаліст другої категорії; працює в центрі з 2011 року; відповідає за навчально-методичний напрям роботи, фахівець з питань діяльності психологічної служби ВНЗ I-IV рівнів акредитації та психологів-початківців.

Більговська Катерина Юріївна

методист центру, спеціаліст першої категорії, працює в центрі з 2012 року; фахівець з питань діяльності практичних психологів дошкільних та позашкільних навчальних закладів; відповідає за проведення Тижня психології в закладах освіти; куратор проекту «140 IQ».

ЧАСТИНА I. Інформаційно-аналітичні матеріали

Аналіз результатів діяльності психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини у 2012-2013 н.р.

Діяльність психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області у 2012-2013 навчальному році була спрямована на реалізацію завершального етапу Плану заходів розвитку психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області на період з 2008 по 2012 роки, зокрема – на впровадження системно інтегрованої моделі організації діяльності районно-міської психологічної служби, створення мобільних консультаційних пунктів, впровадження освітніх психолого-педагогічних консилиумів, розробку базового компоненту діяльності практичного психолога ДНЗ, ВНЗ I-II рівнів акредитації, ПТНЗ. Крім того, 21-22 листопада 2012 року на базі Дніпропетровського обласного методичного психолого-медико-педагогічного центру Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи за участю співробітників Дніпропетровського обласного НМЦ практичної психології і соціальної роботи та Дніпропетровської обласної ПМПК була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Мультидисциплінарний підхід як методологічна основа інклюзивного навчання»

До складу психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини входить 38 психологічних служб: 22 районні психологічні служби, 13 міських психологічних служб, психологічна служба ПТНЗ, психологічна служба ВУЗів I-II рівнів акредитації, психологічна служба спеціальних закладів освіти.

У 2012-2013 н. р. збільшився кількісний склад обласної психологічної служби на 140 фахівців, з них 79 практичних психологів і 61 соціальний педагог (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності практичних психологів і соціальних педагогів

Навчальний рік	К-сть практичних психологів	К-сть соціальних педагогів
2007 - 2008	742	240
2008 - 2009	804	289
2009 - 2010	841	329
2010 - 2011	916	388
2011 - 2012	933	390
2012 - 2013	1012	451

Відповідно до нормативної потреби (станом на 01.07.2013 р.), заклади освіти Дніпропетровської області забезпечені на 55% практичними психологами і соціальними педагогами. У минулому навчальному році цей показник дорівнював 48 %.

Міські навчальні заклади забезпечені працівниками психологічної служби на 75%, сільські заклади освіти – на 22%, заклади обласного підпорядкування – на 82%, ПТНЗ – на 51%, ВНЗ I-II рівнів акредитації – на 24%.

Найкращі показники у психологічних служб м. Дніпродзержинська – 100%, м. Новомосковська – 93 %, м. Кривого Рогу – 92%, м. Дніпропетровська – 70% м. Жовті Води – 66%, м. Павлограду – 65%; серед сільських районів - у психологічних служб Криворізького району – 47%, Апостоловського району – 39%, Верхньодніпровського району – 35%, Покровського району – 30% та Дніпропетровського району 29%.

Найнижчі показники у психологічних служб м. Першотравенська (6,5%), Криничанського (8 %), Магдалинівського (7%) та Васильківського (4%) районів (див. таблицю 4).

У 2012-2013 н.р. діяльність психологічної служби забезпечували 1503 фахівці. З них 1012 практичних психологів, 451 соціальний педагог та 40 методистів (див. таблицю 5)

Значна кількість психологів та соціальних педагогів (1084 фахівці) зосереджена у містах, зокрема у м. Кривому Розі – 382, м. Дніпропетровську - 377, м. Дніпродзержинську - 131. У сільських районах таких фахівців значно менше – 248 осіб.

Керівництво районно – міськими службами здійснювалось 34 методистами рай/міськ/во з психологічної служби. Відсутні методисти у м. Вільногірську та Криворізькому районі. 19 методистів, крім психологічної служби, відповідають за інші напрямки роботи. 15 методистів відповідають тільки за роботу психологічної служби та ПМПК.

Фахівцями обласного НМЦ практичної психології і соціальної роботи разом з кафедрою педагогіки і психології ДОППО, з консультантами обласної ПМПК у 2012-2013 навчальному році проведено 12 обласних навчально-методичних заходів (див. таблиця 2).

Таблиця 2

Проведення обласних навчально-методичних заходів

№	Тематика	Місце проведення	Кількість учасників	Дата
1	День психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини	Машинобудівний коледж ДНУ	510	27.09.12
2	Засідання МО практичних психологів та соціальних педагогів ПТНЗ	НМЦ ПТО	64	04.09.12 21.01.13 22.05.13
3	Засідання МО практичних психологів та соціальних педагогів ВУЗів I-II рівнів акредитації	ДОМПМПЦ	29	11.09.12 07.02.13 25.05.13
4	Засідання МО практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти обласного підпорядкування	ДОМПМПЦ	72	13.09.12 14.21.13 30.05.13
5	Обласний семінар «Базовий компонент діяльності практичного психолога освіти»	ДОППО	200	11.10.12
6	День соціально-педагогічної служби системи освіти Дніпропетровщини	ДОППО	150	25.10.12
7	Всеукраїнська науково-практична конференція: «Мультидисциплінарний підхід як методологічна основа інклюзивного навчання»	ДОМПМПЦ	350	21-22.11.12
8	День психолого-медико-педагогічної служби системи освіти Дніпропетровщини	ДОППО	150	06.12.12
9	Конференція з обміну досвідом для практичних психологів ДНЗ	ДОППО	115	21.02.13
10	Обласний семінар «Психологічна безпека в закладах освіти»	ДОППО	220	21.03.13
11	Семінар-нарада «Організаційно-методичний супровід діяльності психологічної служби міста/району» (для методистів)	ДОМПМПЦ	35	25.04.13
12	Обласний семінар «Психолого-педагогічний супровід самореалізації особистості»	ДОППО	165	17.05.13

У 2012-2013 навчальному році проведено курси підвищення кваліфікації для чотирьох груп практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти (див. таблицю 3)

Таблиця 3.

Підвищення кваліфікації працівників психологічної служби у 2012-2013 н.р.

№ з/п	Тематика курсів	Місце проведення	Кількість годин	Кількість слухачів
ФАХОВІ КУРСИ				
1	Курси підвищення кваліфікації для практичних психологів з досвідом роботи більше 5 років	ДОППО	120	45
2	Курси підвищення кваліфікації для практичних психологів ДНЗ	ДОППО	80	30
3	Курси підвищення кваліфікації для соціальних педагогів (2 групи)	ДОППО	160 (80+80)	64
4	Тренінгові заняття з підвищення рівня професійної майстерності для практичних психологів та соціальних педагогів (14 груп)	ДОМППЦ	400	202

На базі Дніпропетровського обласного психолого-медико-педагогічного центру продовжують успішно працювати методичні об'єднання практичних психологів і соціальних педагогів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (куратор Савельєва Н.В.) та ВНЗ I-II рівнів акредитації (куратор Коблік І.В.).

Відповідно до Плану додаткових заходів, було створено психологічну лабораторію Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти. До її складу увійшли фахівці з п'яти професійно-технічних навчальних закладів, на базі яких протягом навчального року відбувалась апробація базового компонента психолого-педагогічного супроводу навчально-виробничого процесу.

Методисти районних (міських) відділів освіти з психологічної служби спрямовували свою роботу на подальше розширення мережі психологічної служби через введення посад практичних психологів та соціальних педагогів в освітні навчальні заклади, забезпечення роботи методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів.

Починаючи з 2013-2014 н.р. психологічний супровід навчально-виховного процесу буде здійснюватись за профілактичною моделлю, яка була затверджена методичною радою Дніпропетровського обласного НМЦ практичної психології і соціальної роботи і сертифікована на період до 2018 року. Основні компоненти зазначеної моделі наступні: алгоритм роботи, циклограма діяльності, моніторинг розвитку, психолого-(медико)-педагогічний консиліум, тиждень психології.

Перспективи розвитку психологічної служби на 2013-2014 н.р.

1. Введення додаткових ставок практичних психологів і соціальних педагогів.
2. Створення мобільних консультаційних пунктів при опорних школах.
3. Введення посад методистів рай/міськ/во з психологічної служби та ПМПК.
4. Організація діяльності районно-міських психологічних служб за системно інтегрованою моделлю.
5. Експериментальна робота з розробки базового компонента діяльності психологічної служби в умовах ЗНЗ, ПТНЗ, ВНЗ I-II рівнів акредитації.
6. Запровадження професійної майстерні керівника методичного об'єднання.
7. Розробка та затвердження стратегічних напрямів розвитку районно-міських психологічних служб на період 2013-2017 р.р.
8. Розробка та апробація проектів «Супервізія для практичних психологів освіти» та «140 IQ».

**Забезпечення навчальних закладів ставками
практичних психологів і соціальних педагогів у 2012-2013 н. р.**

№	Місто, район	К-сть НЗ	Наявних ставок	Нормативна потреба	Дефіцит	Забезпечено потребу
1	Вільногірськ	10	5,75	12	6,25	48%
2	Дніпропетровськ	364	295,75	422,75	127	70%
3	Дніпродзержинськ	89	104	96,5	-7,5	100%
4	Жовті Води	26	18,25	27,5	9,25	66%
5	Кривий Ріг	353	342,25	372,5	30,25	92%
6	Марганець	28	11	29,5	18,5	37%
7	Нікополь	70	23,25	74,25	51	31%
8	Новомосковськ	31	31,5	33,75	2,25	93%
9	Орджонікідзе	22	15,5	26	10,5	60%
10	Павлоград	47	32	49,5	17,5	65%
11	Першотравенськ	14	3	15,5	12,5	6,5%
12	Синельникове	19	8	16,75	8,75	48%
13	Тернівка	14	7	14	7	50%
	Всього по містах:	1087	897,25	1190,5	293,25	75%
14	Апостоловський р-н	54	16,75	43,25	26,5	39%
15	Васильківський р-н	32	1,5	26,5	25	4%
16	Верхньодніпровський	41	12,5	35,5	23	35%
17	Дніпропетровський р-н	51	12,75	43,5	30,75	29%
18	Криворізький р-н	43	16,25	34,5	18,25	47%
19	Криничанський р-н	45	3,5	42,75	39,25	8%
20	Магдалинівський р-н	49	2,5	34	31,5	7%
21	Межівський р-н	40	4	27,5	23,5	14,5%
22	Нікопольський р-н	42	7,75	32,5	24,75	24%
23	Новомосковський р-н	58	12,75	51,5	38,75	25%
24	Павлоградський р-н	34	5,5	28,25	22,75	19,5%
25	Петриківський р-н	22	4,25	19,75	15,5	21%
26	Петропавлівський р-н	33	2,5	23	20,5	11%
27	Покровський р-н	35	9	30,5	21,5	30%
28	П'ятихатський р-н	51	4,5	39,5	35	11%
29	Синельниковський р-н	51	6,75	39	32,25	17%
30	Солонянський р-н	57	6,5	35,5	29	18%
31	Софіївський р-н	37	6,25	25,5	19,25	25%
32	Томаківський р-н	28	5	21,5	16,5	23%
33	Царичанський р-н	32	4,5	30,5	26	15%
34	Широківський р-н	32	5,25	21	15,75	25%
35	Юр'ївський р-н	23	1,75	16,75	15	10%
	Всього по районах:	890	152	702,25	550,25	22%
	Заклади обласного підпорядкування	43	70,75	86	15,25	82%
	ПТНЗ	59	60	118	58	51%
	ВНЗ I-II рівнів акредитації	60	29	120	91	24%
	Всього по області:	2139	1209	2216,75	1007,75	55%

**Кадрове забезпечення психологічної служби системи освіти
Дніпропетровської області у 2012 – 2013 навчальному році**

№	Назва міст та районів	Загальна кількість фахівців	Кількість практичних психологів	Кількість соціальних педагогів	Методист рай/міськ/во
1	м. Вільногірськ	7	7	0	0
2	м. Дніпропетровськ	377	256	119	2
3	м. Дніпродзержинськ	131	75	55	1
4	м. Жовті Води	26	16	9	1
5	м. Кривий Ріг	382	251	130	1
6	м. Марганець	15	13	1	1
7	м. Нікополь	25	24	0	1
8	м. Новомосковськ	29	17	11	1
9	м. Орджонікідзе	20	18	1	1
10	м. Павлоград	49	31	17	1
11	м. Першотравенськ	4	3	0	1
12	м. Синельнікове	11	5	5	1
13	м. Тернівка	8	3	4	1
	Всього по містам:	1084	719	352	13
14	Апостоловський р-н	29	22	9	1
15	Васильківський р-н	3	2	0	1
16	Верхньодніпровський р-н	18	11	6	1
17	Дніпропетровський	20	17	2	1
18	Криворізький р-н	25	10	15	0
19	Криничанський р-н	6	4	1	1
20	Магдалинівський р-н	3	2	0	1
21	Межівський р-н	4	3	0	1
22	Нікопольський р-н	8	7	0	1
23	Новомосковський р-н	21	18	2	1
24	Павлоградський р-н	8	5	2	1
25	Петриківський р-н	8	7	0	1
26	Петропавлівський р-н	5	4	0	1
27	Покровський р-н	14	11	2	1
28	П'ятихатський р-н	7	6	0	1
29	Синельниковський р-н	10	5	4	1
30	Солонянський р-н	12	9	2	1
31	Софіївський р-н	15	14	0	1
32	Томаківський р-н	8	5	2	1
33	Царичанський р-н	7	6	0	1
34	Широківський р-н	7	6	0	1
35	Юр'ївський р-н	7	6	0	1
	Всього по районам:	248	180	47	21
	Заклади обласного підпорядкування	77	44	28	5
	ВНЗ I-II рівнів акредитації	29	22	7	0
	ПТНЗ	65	47	17	1
	Всього по області	1503	1012	451	40

Обласні навчально-методичні заходи у 2013-2014 навчальному році

Вересень

- 11.09.13** Засідання м/о практичних психологів ВНЗ I-II рівнів акредитації (на базі ДОМПМПЦ. Початок о 10.00)
- 12.09.13** Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (на базі ДОМПМПЦ. Початок о 10.00)
- 26.09.13** День психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини – рік 23-й (на базі Машинобудівного коледжу ДНУ (вул. Бердянська, 5), для методистів рай/міськ/во з психологічної служби, керівників м/о, практичних психологів. З 10.00 до 14.00).

Жовтень

- 17.10.13** Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів ПТНЗ (на базі ДОПППО. Початок о 10.00)
- 24.10.13** День соціально-педагогічної служби системи освіти Дніпропетровщини (на базі ДОПППО, для методистів рай/міськ/во з психологічної служби, керівників м/о, соціальних педагогів. Початок о 10.00).

Листопад

- 21.11.13** Семінар «Базовий компонент діяльності практичного психолога освіти» (на базі ДОПППО, для практичних психологів 1-го року роботи. Початок о 10.00)

Грудень

- 05.12.2013** День психолого-медико-педагогічної консультації Дніпропетровщини (на базі ДОПППО, для методистів рай/міськ/во з психологічної служби та ПМПК, консультантів районних (міських) ПМПК. Початок о 10.00)
- 12.12.2013** Професійна майстерня керівника методичного об'єднання (на базі ДОМПМПЦ, для керівників м/о практичних психологів і соціальних педагогів. Початок о 10.00)

Січень

- 30.01.14** Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів ПТНЗ (на базі ДОПППО. Початок о 10.00)

Лютий

- 13.02.14** Засідання м/о практичних психологів ВНЗ I-II рівнів акредитації (на базі ДОМПМПЦ. Початок о 10.00)
- 20.02.14** Засідання м/о практичних психологів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (на базі ДОМПМПЦ. Початок о 10.00)
- 27.02.14** Семінар «Психологічний супровід розвитку особистості дошкільника» (на базі ДОПППО, для практичних психологів ДНЗ. Початок о 10.00)

Березень

- 27.03.14** Семінар «Профілактично-просвітницький напрям роботи практичного психолога і соціального педагога» (на базі ДОПППО, для методистів рай/міськ/во з психологічної служби, керівників м/о, практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти. Початок о 10.00).

Квітень

- 21.04.14-25.04.14** Тиждень психології в закладах освіти Дніпропетровщини
- 29.04.14** Семінар-нарада «Організаційно-методичне забезпечення діяльності районно-міської психологічної служби» (для методистів рай/міськ/во з психологічної служби, на базі ДОМПМПЦ, вул. Паторжинського, 13-а. Початок о 10.00)

Травень

- 27.05.14** Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів ПТНЗ
- 28.05.14** Засідання м/о практичних психологів ВНЗ I-II рівнів акредитації (на базі ДОМПМПЦ. Початок о 10.00)
- 29.05.14** Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (на базі ДОМПМПЦ. Початок о 10.00)

Курси підвищення кваліфікації за категоріями:

- 1) для практичних психологів з досвідом роботи до 5 років;
- 2) для практичних психологів з досвідом роботи від 5 до 10 років;
- 3) для практичних психологів дошкільних навчальних закладів;
- 4) для соціальних педагогів закладів освіти.

Курси підвищення кваліфікації на 2014 рік плануються в залежності від кількості заявок. Заявки подавати до 01.10.2013р. в ДОШПО.

ТРЕНІНГ-ЦЕНТР ПРОПОНУЄ

Тренер	Назва тренінгу
Мушинський Віктор Петрович, методист-психолог вищої категорії	1. Супервізійний тренінг «Професійно важливі якості практичного психолога освіти» (10 занять) 2. Тренінг розвитку гумористичних здібностей (10 занять)
Савельєва Наталія Володимирівна, методист-психолог вищої категорії	3. Тренінг для тренерів <u>Перший рівень.</u> Основи тренінгової роботи (триденний тренінг) <u>Другий рівень.</u> Тренерська компетентність (триденний тренінг) <u>Третій рівень.</u> Практикум з написання корекційних та розвивальних програм (триденний) 4. Тренінг особистісного зростання (триденний)
Савельєва Наталія Володимирівна, методист-психолог вищої категорії; Берестюк Марина Віталіївна, методист-психолог першої категорії	5. Воркшоп по роботі з дітьми та підлітками «групи ризику» (група динамічного навчання - триденний)
Більговська Катерина Юріївна, методист-психолог першої категорії	6. Майстер-клас. Застосування піскової терапії в роботі з дітьми різного віку. (10 занять)
Коблик Інна Василівна, методист-психолог другої категорії	7. Тренінг «Базові навички консультування» (триденний)

Додаткова інформація:

- ✓ Початок роботи тренінг-центру – 3 жовтня 2013 р.
- ✓ Запис на всі групи проводиться з 27.09.2013 р. по 03.10.2013 р.
- ✓ Порядок проведення тренінгів в залежності від комплектації груп.
- ✓ Триденні тренінги проводяться в залежності від комплектації груп та у зручні для всіх учасників строки.

■ Телефон для запису: 371 – 11 – 23.

◆ Контактні телефони тренерів:

- ▶ Мушинський Віктор Петрович – 096-263-42-65
- ▶ Савельєва Наталія Володимирівна – 066-232-12-63
- ▶ Більговська Катерина Юріївна – 095-844-72-78
- ▶ Коблик Інна Василівна – 066-045-05-50

Місце проведення занять: Дніпропетровський обласний методичний психолого-медико-педагогічний центр. Адреса: вул. Паторжинського, 13а.

Тренінги можуть проводитись на базі міст та районів за попередньою домовленістю з учасниками.

Психологічна служба системи освіти України: специфіка діяльності та особливості її вивчення

Надія ЛУНЧЕНКО,
науковий співробітник Українського
науково-методичного центру практичної психології
і соціальної роботи НАПН України

Психологічна служба системи освіти України є багаторівневою організаційною системою. Спектр завдань на різних рівнях функціонування цієї системи є доволі різноманітним.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Істотними ознаками організаційної структури психологічної служби системи освіти України є:

- управлінська субординація;
- складність організаційної структури, яка полягає у внутрішній диференціації служби.

За структурою існує три основні типи диференціації психологічної служби.

По-перше, психологічна служба є вертикально складна з огляду на **кількість різних управлінських рівнів**. Разом зі збільшенням кількості ступенів між вищим і нижчим організаційними рівнями зростають потенційні можливості для перекручування інформації у процесі її передавання. Виникають також труднощі під час координації рішень управлінського персоналу.

По-друге, психологічна служба є горизонтально складна, оскільки має **різні відділи та спеціалізовані підрозділи**. Збільшення різних професійних завдань, які потребують спеціальних знань та вмінь у межах організації, її кількості, масштабу діяльності, зумовлює її ускладнення. Відповідно, стають більш складними завдання координації та інтеграції дій різних підрозділів.

Вертикальна і горизонтальна диференціації взаємопов'язані. Відповідна вертикальна складність може бути наслідком збільшення горизонтальної диференціації. У міру того, як робота ділиться на окремі компоненти, дедалі більше необхідна координація.

По-третє, складність психологічної служби зумовлена її **просторовою диференціацією**. Що більша відстань між підрозділами, то вагоміші труднощі в координації, контролі. Географічна розкиданість підрозділів психологічної служби впливає відповідним чином на ступінь складності її структури.

РЕАЛІЇ УПРАВЛІНЬКОЇ ЛАНКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ РАЙОННОГО (МІСЬКОГО) РІВНЯ

Наразі в системі освіти України функціонує 28 районних і 26 міських центрів психологічної служби, а в 468 районних і 167 міських методичних кабінетах уведено посаду методиста з психологічної служби.

Кількісні та якісні показники розвитку психологічної служби системи освіти України значною мірою **залежать від діяльності керівників** районних (міських) психологічних служб, оскільки саме вони мають реалізувати організаційні, координаційні та методичні функції у сфері практичної психології та соціальної роботи. Завдання, покладені на психологічну службу, реалізують через організаційно-управлінську модель діяльності її підструктур.

Керівниками районних (міських) психологічних служб системи освіти можуть бути такі працівники:

- завідувач (директор) районного (міського) центру психологічної служби системи освіти;
- методист з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету.

Керівник районного (міського) рівня складної ієрархії системи управління психологічною службою системи освіти є **ключовою особою**, оскільки саме від нього залежить цілеспрямованість і продуктивність функціонування служби, підбір кадрів та інші аспекти діяльності кожного конкретного фахівця. Ключовим параметром, який вивчає ступінь прояву управлінської діяльності, є рівень керівництва, ієрархічний статус керівника.

Традиційно виокремлюють три **основні рівні управлінських посад**, зміст діяльності яких має істотні відмінності за ступенем прояву основних ознак (особливостей) управлінської діяльності яких має істотні відмінності за ступенем прояву основних ознак (особливостей) управлінської діяльності:

- *інституційний* – Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи;
- *управлінський* – Кримський республіканський, обласні, Київський та Севастопольський міські кабінети (центри) психологічної служби системи освіти;
- *технічний* – районні (міські) кабінети (центри) психологічної служби системи освіти, методисти з психологічної служби районних (міських) методичних кабінетів.

На будь-якому з цих рівнів зберігаються всі основні психологічні ознаки управлінської діяльності, тобто її якісна специфічність.

ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

У зв'язку зі збільшенням чисельності практичних психологів і соціальних педагогів, зростанням обсягів і напрямів їхньої роботи в багатьох регіонах України виникли проблеми управлінського характеру, що гальмують розвиток та ефективне функціонування служби. До цього додається велика кількість підлеглих одного керівника. У середньому по Україні один керівник районної (міської) психологічної служби здійснює організаційно-управлінський та методичний супровід 28 практичних психологів і соціальних педагогів (від 60 фахівців у м. Києві до 15 – у Черкаській та Харківській областях).

Зростання кількості спеціалістів психологічної служби не завжди призводить до підвищення ефективності функціонування системи в цілому. У цьому аспекті гострим залишається питання **розроблення та впровадження системи моніторингу й оцінювання** ефективності діяльності практичних психологів, соціальних педагогів, кабінетів (центрів) психологічної служби. Для цього пропонуємо програму вивчення стану функціонування психологічної служби системи освіти району (міста) (*див. Додаток*) та схему вивчення (*див. додаток 2*). Ці документи стануть у пригоді практичному психологу та соціальному педагогу конкретного навчального закладу. Адже з їх допомогою фахівець зможе **провести самоаналіз своєї роботи та підготуватися до перевірки**.

КОМПОНЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Діяльність керівника психологічної служби обумовлена й регламентована нормативними документами про психологічну службу системи України, а також такими вимогами:

- скоординувати та активізувати роботу практичних психологів і соціальних педагогів, удосконалити систему підвищення їхньої кваліфікації;
- надати кваліфіковану науково-методичну допомогу практичним психологам і соціальним педагогам.

Професійна **діяльність керівника психологічної служби є багатоаспектною**: управлінською, науково-методичною, дослідницькою, виховною та власне фаховою – діяльністю як практичного психолога чи соціального педагога. Саме тому професійну **діяльність керівника психологічної служби** доцільно характеризувати в єдності управлінського, науково-методичного та професійно-фахового компонентів.

Отже, специфіка діяльності психологічної служби системи освіти України зумовлює виникнення тих проблем, що наразі потребують нагального розв'язання. Тому питання щодо запровадження нових форм та методів роботи з працівниками психологічної служби, удосконалення системи управління її підструктури – надзвичайно актуальні й потребують особливої уваги.

**Програма вивчення стану функціонування психологічної служби системи освіти району
(міста)**

1. Нормативно-правове забезпечення діяльності районної (міської) психологічної служби.

- 1.1. Положення про районний (міський) центр психологічної служби системи освіти (далі - Центр), затверджене в установленому порядку.
- 1.2. Документи про призначення керівника Центру (методиста з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету) в установленому порядку.
- 1.3. Затверджений штатний розпис та структура Центру.
- 1.4. Якісний аналіз кадрового складу психологічної служби (освіта, стаж роботи, кваліфікація, проходження курсів підвищення кваліфікації (свідоцтво, сертифікати, наявність авторських методичних розробок, публікації тощо).
- 1.5. Забезпечення практичних психологів, соціальних педагогів належними умовами праці відповідно до Положення про психологічний кабінет дошкільних загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 19.10.201 № 691.
- 1.6. Наявність урядової та відомчої документації (закони України, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження, накази Міністерства освіти і науки України, Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, накази і розпорядження обласного управління).
- 1.7. Розпорядчі документи, підготовлені центром психологічної служби системи освіти (методистом з психологічної служби).
- 1.8. Матеріали вивчення стану функціонування психологічної служби закладів освіти (довідки, проекти рішень тощо).

2. Планування та звітність.

- 2.1. Наявність плану роботи на рік, його оформлення, затвердження в установленому порядку.
- 2.2. Структура планування:
  - 2.2.1. управління психологічною службою району (міста).
  - 2.2.2. методична робота.
  - 2.2.3. робота з кадрами.
  - 2.2.4. дослідницька робота (опитування, обстеження, моніторинг, анкетування тощо).
  - 2.2.5. масові заходи (семінари, конференції тощо).
  - 2.2.6. Аналітика (довідки, інформації, аналітичні звіти).
  - 2.2.7. Співпраця з іншими організаціями та установами (зокрема з міжнародними).
- 2.3. Звітність:
  - 2.3.1. Копії річних звітів для обласного центру психологічної служби системи освіти.
  - 2.3.2. Участь у регіональних, обласних, всеукраїнських та міжнародних програмах і проектах.
  - 2.3.3. Звітність про участь або супровід експериментальної роботи закладів і установ освіти.
  - 2.3.4. Матеріали експертизи психодіагностичного та психокорекційного інструментарію.

2.3.5. Наявність і стан звітів (затвердження в установленому порядку) практичних психологів і соціальних педагогів району (міста).

3. Методичне забезпечення психологічної служби.

- 3.1. Наявність і якість методичних матеріалів перспективного педагогічного досвіду.
- 3.2. Діагностичний інструментарій, рекомендацій для використання працівниками психологічної служби (банк психодіагностичних методик).
- 3.3. Банк психокорекційних методик.
- 3.4. Методичні розробки з окремих напрямів роботи практичного психолога і соціального педагога.
- 3.5. Інформація про методичні наради чи інші масові заходи.
- 3.6. Інформаційно-методичні матеріали, інструкції, листи, що були підготовлені Центром (методистом) і розіслані в заклади і установи освіти.
- 3.7. Матеріали про участь Центру (методиста) і психологічної служби району (міста) в міжнародних, національних, обласних програмах і проектах.

4. Інформація про психологічну службу району (міста).

- 4.1. Динаміка чисельності практичних психологів і соціальних педагогів відповідно до встановлених форм звітності (освіта, кваліфікація, місце роботи).
- 4.2. Аналіз причин, умов і недоліків розвитку мережі психологічної служби.
- 4.3. Пропозиції щодо розвитку та поліпшення діяльності психологічної служби району (міста).

Додаток 2

Схема вивчення стану функціонування психологічної служби

(назва навчального закладу)

(район, область)

Дата проведення _____

Експерт _____

(прізвище, ініціали, посада та місце роботи)

Показники оцінювання	Критерії оцінювання	Оцінка, бали
Забезпечення навчального закладу працівниками психологічної служби	<ul style="list-style-type: none"> • заклад освіти забезпечений практичним психологом і соціальним педагогом – 3 бали; • у закладі освіти є практичний психолог або соціальний педагог – 2 бали; • немає ставки працівників психологічної служби – 0 балів 	
Фахова освіта працівника психологічної служби	Практичного психолога: <ul style="list-style-type: none"> • повна вища освіта, спеціальність «Психологія,» «Практична психологія» - 3 бали; • курси перекваліфікації – 2 бали; • базова вища освіта – 1 бал; • інша освіта 0 балів 	
	Соціального педагога: <ul style="list-style-type: none"> • повна вища освіта, спеціальність «Соціальна педагогіка» - 3 бали; • курси перекваліфікації – 2 бали; • базова вища освіта – 1 бал; • інша освіта – 0 балів 	

Кабінет практичного психолога/соціального педагога, забезпечення його відповідним обладнанням та устаткуванням (оцінюють кабінет кожного працівника психологічної служби)	Наявність окремого спеціально обладнаного кабінету для здійснення професійної діяльності практичного психолога та соціального педагога: <ul style="list-style-type: none"> • є, укомплектований усім необхідним – 3 бали; • є, але спільний для практичного психолога та соціального педагога, достатньо укомплектований – 2 бали; • є, але спільно з іншим педагогічним працівником або суміжний, частково укомплектований – 1 бал; • немає – 0 балів 	
Наявність матеріалів та нормативних документів, методичних та інформаційних матеріалів та ділової документації у кабінеті практичного психолога/соціального педагога (оцінюють документацію кожного працівника психологічної служби окремо)	нормативно-правова документація (закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження, положення Міністерства освіти і науки України, управлінь (відділів) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України): <ul style="list-style-type: none"> • є усі - 3 бали; • є основні – 2 бали; • є частково – 1 бал; • немає – 0 балів 	
Співпраця практичного психолога/соціального педагога з адміністрацією та педагогічним колективом	<ul style="list-style-type: none"> • результативна співпраця – 3 бали; • співпраця систематична – 2 бали; • епізодична співпраця – 1 бал; • немає співпраці – 0 балів 	
Виступи практичного психолога/соціального педагога на засіданнях педагогічної ради, батьківських зборах, засіданнях методичних об'єднань учителів «предметників»	систематичні – 3 бали; епізодичні – 2 бали; немає – 1 бал; Бажано додати до схеми перелік тем публічних виступів працівників психологічної служби, зазначивши дату та аудиторію	
Психологічний супровід дітей та соціально-педагогічний патронаж навчально-виховного процесу	<ul style="list-style-type: none"> • здійснюється достатньо – 3 бали; • здійснюється частково – 2 бали; • здійснюється недостатньо – 0 балів. Бажано додати до схеми конкретні приклади психологічного супроводу дітей та соціально-педагогічного патронажу навчально-виховного процесу	
Охопленість учнів, педагогічних працівників, батьків профілактичною, просвітницькою, діагностичною, консультативною роботою	<ul style="list-style-type: none"> • охоплено достатньо – 3 бали; • охоплено частково – 2 бали; • охоплено недостатньо – 0 балів. Бажано додати до схеми конкретні приклади щодо охопленості	

З оцінкою функціонування психологічної служби навчального закладу ознайомилися:

директор

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

практичний психолог

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

соціальний педагог

_____

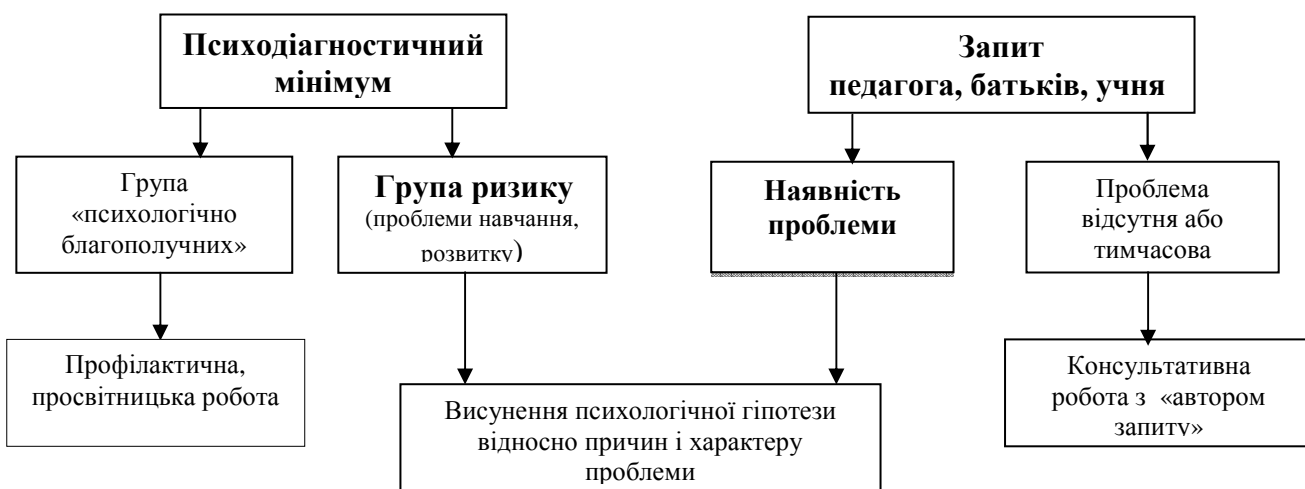
(підпис)

_____

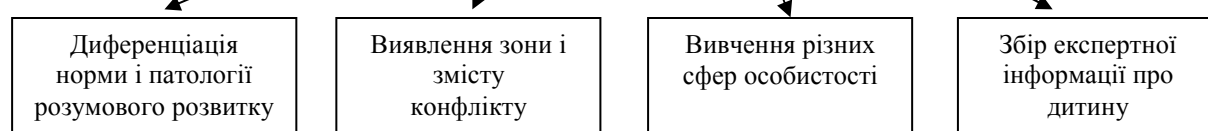
(ініціали, прізвище)

Алгоритм роботи практичного психолога освіти

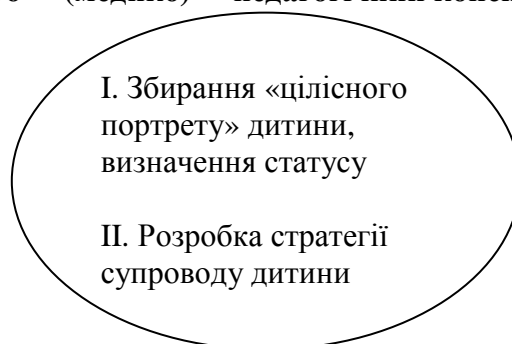
I – й етап - планове обстеження

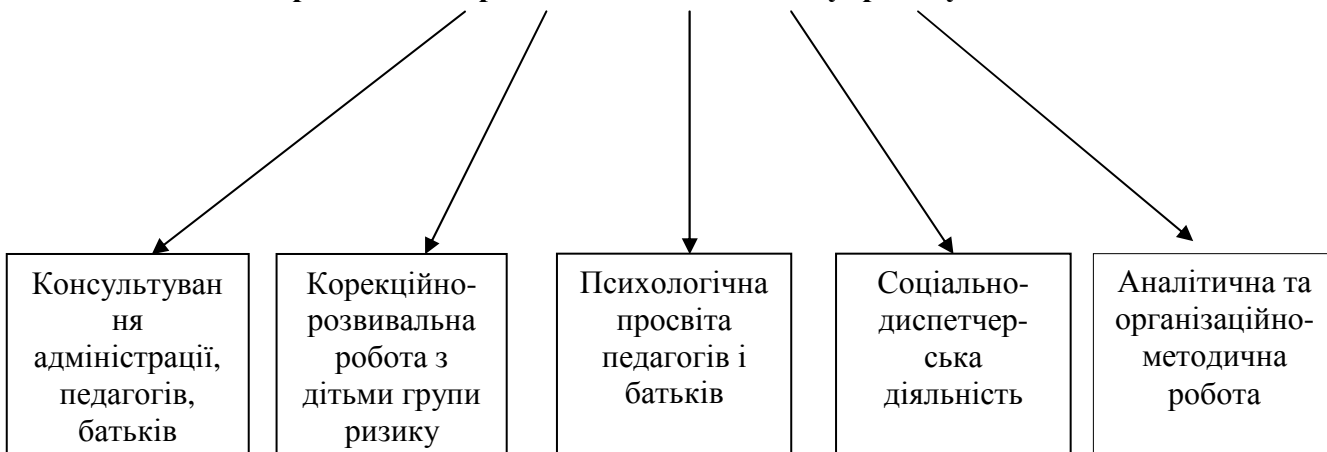
II – й етап - поглиблена психодіагностика

III – й етап - психолого - (медико) - педагогічний консиліум

IV – й етап - реалізація стратегії психологічного супроводу

ЧАСТИНА II. Нормативно-правові документи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

01135, м. Київ, проспект Перемоги, 10, тел. (044) 486-24-42, факс (044) 236-10-49, ministry@mon.gov.ua

від 04.07.12 № 1/9-488
на № _____ від _____

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту
Автономної республіки Крим, управління освіти і
науки обласних, Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій

Щодо організації та проведення "години
психолога" у загальноосвітніх навчальних
зкладах

Уповноваженим Президента України з прав дитини у червні місяці цього року оприлюднено аналітичну довідку за результатами опитування дітей віком 10-17 років у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності». Аналіз засвідчив, що кожна друга дитина зазначає порушення або недотримання тих чи інших прав, які мають бути гарантовані в сучасному суспільстві. Зокрема, 56% дітей вважають, що в нашій країні порушується право на захист від жорстокості, знущання, брутального поводження; 52 % вважають, що існують випадки сексуальної експлуатації дітей; 47% вважають, що діти піддаються трудовій експлуатації; 48% вважають, що порушується право дітей висловлювати власну думку; 43% знають про випадки, коли діти, які вчинили злочин, піддавалися тортурам та приниженню.

Важливим питанням для дітей, які стали жертвами злочину, є отримання психологічної допомоги, але лише 19% постраждалих її отримали.

Міністерство вважає, що керівникам навчальних закладів необхідно переглянути систему роботи шкільних психологічних служб і рекомендує запровадити з вересня 2012 року проведення у навчальних закладах "години психолога". Таку годину необхідно передбачити у плані роботи навчального закладу в частині позакласної роботи 1 раз на місяць для кожної групи/класу.

При введенні «години психолога» необхідно враховувати норми гранично допустимого навантаження та умови роботи закладу відповідно до Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01, Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63 погоджена листом Міністерства освіти і науки України від 05.06.2001 № 1/12-1459).

Крім того, вважаємо за доцільне забезпечити обов'язкове проведення психологами та соціальними педагогами особистісно орієнтованих факультативних курсів, що рекомендовані МОНмолодьспортом, в т.ч. закладами післядипломної педагогічної освіти.

Запровадження "години психолога" та проведення психологами факультативних курсів сприятиме у розв'язанні ряду соціально-педагогічних проблем в учнівському середовищі та забезпечить педагогічним навантаженням цю категорію педагогічних працівників, оскільки значна їх кількість працює, відповідно до штатного розпису, на 0,5; 0,75 та 0,25 відсотків ставки.

Просимо довести зміст листа до відома керівників органів управління освітою та директорів навчальних закладів.

Заступник Міністра

Б. М. Жебровський

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

01032, м. Київ, бульвар Т.Шевченка, 27-А

Тел. (044) 252-70-11 e-mail: UCAP@ukr.net

№ 66/1 від «_13_» липня 2012 р.

На № _____ від _____

Директорам (завідувачам) навчально-методичних кабінетів (центрів) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти

На виконання листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 04.07.2012 р. за № 1/9-488 «Щодо організації та проведення «години психолога» у загальноосвітніх навчальних закладах» Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи пропонує терміново внести корективи у планування роботи практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів, включно і ВНЗ I-II р.а.

При цьому необхідно врахувати, що для «години психолога» плануються: групові форми діагностики, групові опитування вихованців, учнів, студентів, просвітницька і корекційна робота, тренінги, дискусії, та профілактичні бесіди. Ця робота має здійснюватись за рахунок оплати робочого часу працівника психологічної служби.

Щодо запровадження обов'язкового проведення психологами і соціальними педагогами особистісно орієнтованих факультативних курсів, що рекомендовані МОНмолодьспортом, в т.ч. закладами післядипломної педагогічної освіти, то ця робота має плануватись та оплачуватись окремо і розглядатись як додаткове навантаження.

Керівникам психологічної служби областей, міст і районів необхідно провести вказану роботу до початку навчального року і здійснювати постійний контроль за її проведенням. Форми обліку додаються (Додаток 1 і Додаток 2).

Директор Центру

В.Г. Панок

Додаток 1
до листа Українського НМЦ практичної
психології і соціальної роботи
від 13 липня 2012 р. №66/1

Форма обліку запровадження «години психолога» у навчальних закладах
Область _____, район (місто) _____

Кількість НЗ у районі	У тому числі: (тип навчального закладу)		Уведено «годину психолога»	Не уведено «годину психолога»	Причина відсутності «години психолога»

Керівник психологічної служби

П.І.П.

Додаток 2
до листа Українського НМЦ практичної
психології і соціальної роботи
від 13 липня 2012 р. №66/1

Форма обліку проведення факультативних курсів, що викладаються працівниками психологічної
служби
у навчальних закладах
Область _____, район (місто) _____

Кількість НЗ у районі	У тому числі: (тип навчального закладу)		Уведено факультативних курсів	Не уведено факультативних курсів	Причина відсутності факультативних курсів

Тематика факультативних курсів, що викладаються працівниками психологічної служби

№	Тематика курсів, автор	К-ть годин	Цільова аудиторія	Де викладається (Н.З.)

Керівник психологічної служби

П.І.П.

**МІНІСТЕРСТВО УКРАЇНИ У СПРАВАХ СІМ'Ї, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ТРАНСПОРТУ ТА ЗВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

НАКАЗ

14.06.2006р.
1983/388/452/221/556/596/106

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
12 липня 2006 р.
за №824/12698

Про затвердження Порядку взаємодії
суб'єктів соціальної роботи із сім'ями,
які опинилися у складних життєвих обставинах

Відповідно до закатів України "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю" (2558-14), "Про соціальні послуги" (966-15), "Про попередження насильства в сім'ї" (2789-14) та з метою подолання сімейного неблагополуччя, захисту прав членів сім'ї, створення умов для нормального розвитку й виховання дітей у сім'ї **НАКАЗУЄМО:**

1. Затвердити Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах (додається).

Міністерству України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству праці та соціальної політики України, Міністерству транспорту та зв'язку України, Міністерству внутрішніх справ України, Державному департаменту України з питань виконання покарань та їх територіальним підрозділам забезпечити організацію виконання положень Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

3. Державній соціальній службі для сім'ї, дітей та молоді (Толстоухова С.В.) у встановлений термін подати цей наказ на державну реєстрацію відповідно до Указу Президента України від 3 жовтня 1992 року № 493 (493/92) "Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади" (зі змінами).

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників Міністрів України у справах сім'ї, молоді та спорту, охорони здоров'я, освіти і науки, праці та соціальної політики, транспорту та зв'язку, внутрішніх справ, заступника Голови Державного департаменту України з питань виконання покарань згідно з функціональним розподілом та на директора Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді.

Міністр України у справах сім'ї, молоді та спорту

Ю.О.Павленко

Міністр охорони здоров'я України
Міністр освіти і науки України
Міністр праці та соціальної політики України
Міністр транспорту та зв'язку України
Міністр внутрішніх справ України
Голова Державного департаменту України з питань виконання покарань

Ю.В.Поляченко
С.М.Ніколаєнко
І.Я.Сахань
В.В.Бондар
Ю.В.Луценко
В.В.Кошинець

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту,
Міністерства охорони здоров'я України,
Міністерства освіти і науки України,
Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України,
Міністерства внутрішніх справ України,
Державного департаменту України з питань виконання покарань
14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106
Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12 липня 2006 р. за №824/12698

ПОРЯДОК

взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями,
які опинилися у складних **життєвих обставинах** (витяг)

1. Загальні положення

Цей Порядок розроблено з метою впровадження ефективного механізму взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Упровадження у практику даного Порядку сприятиме підтримці членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у вирішенні життєвих проблем, які вони не в змозі подолати за допомогою власних засобів і можливостей; попередженню виникнення нових складних життєвих обставин; створенню умов для подальшого самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають.

2. Дія цього Порядку поширюється на:

управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту обласних (районних, міських) державних адміністрацій, Міністерство у справах сім'ї, молоді та гендерної політики Автономної Республіки Крим; обласні, міські, районні, районні в містах служби у справах неповнолітніх;

республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, міські, районні, районні в містах, сільські та селищні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі - центри СССДМ);

Міністерство охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, управління (відділи) охорони здоров'я обласних (міських, районних) державних адміністрацій, заклади охорони здоров'я;

Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління (відділи) освіти і науки обласних, міських та районних державних адміністрацій;

дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та позашкільні навчальні заклади;

органи праці та соціального захисту населення:

відділи з питань взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю, організаційно-аналітичної роботи Міністерства транспорту та зв'язку України; органи внутрішніх справ;

установи виконання покарань.

3. Об'єкти соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах:

сім'ї з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самостійно, у зв'язку з інвалідністю батьків або дітей, вимушеною міграцією, наркотичною або алкогольною залежністю одного з членів сім'ї, його перебуванням у місцях позбавлення волі, ВІЛ-інфекцією, насильством у сім'ї, безпритульністю, сирітством, зневажливим ставленням і негативними стосунками в сім'ї, безробіттям одного з членів сім'ї, якщо він зареєстрований в державній службі зайнятості як такий, що потребує працевлаштування;

сім'ї, у яких існує ризик передачі дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

неповнолітні одинокі матері (батьки), яким потрібна підтримка;

сім'ї, члени яких перебували чи перебувають на державному утриманні.

4. Порядок соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах

1. Виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах

Інформацію про сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, може отримувати будь-який із суб'єктів соціальної роботи, визначений даним Порядком, у вигляді особистої заяви громадянина або звернення про допомогу одного з членів сім'ї, від організацій, установ, підприємств, сільських і селищних рад, міських та районних у містах державних адміністрацій, органів охорони здоров'я, освіти, внутрішніх справ, установ виконання покарань, яку передають до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Не допускається розголошення відомостей про особисте життя членів сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах, та іншої інформації особистого характеру, які стали відомі під час здійснення соціального супроводу.

2. Соціальне інспектування

На підставі отриманої інформації центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно зі службами у справах неповнолітніх та (у разі потреби) із залученням інших суб'єктів здійснюють соціальне інспектування сім'ї (визначають її склад, основні проблеми і потреби її членів тощо), за результатами якого складається акт обстеження житлово-побутових умов сім'ї. На підставі отриманої під час соціального інспектування інформації центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді формують та ведуть загальний банк даних цих сімей у журналі обліку сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Об'єктами формування загального банку даних для соціального супроводу є сім'ї, яких узято на облік у журналі обліку сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

3. Діяльність дорадчого органу

Для здійснення координації між суб'єктами соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, та комплексного вирішення питань сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах, при управлінні у справах сім'ї, молоді та спорту створюється дорадчий орган.

До складу дорадчого органу входять: начальник управління (відділу) у справах сім'ї, молоді та спорту, директор центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, начальник служби у справах неповнолітніх та за запрошенням управління (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту: керівники управлінь охорони здоров'я, керівники управлінь освіти і науки, керівники органів праці та соціального захисту населення, керівники органів внутрішніх справ, керівники установ виконання покарань, керівники інших структурних підрозділів місцевої адміністрації, представники підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян. На засіданні дорадчого органу в присутності суб'єктів соціальної роботи розглядаються матеріали про стан сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах (заява, акт обстеження житлово-побутових умов), можлива присутність сім'ї. Більшістю голосів приймається рішення про взяття сім'ї під соціальний супровід або відсутність такої необхідності та розподіляються функції кожного суб'єкта стосовно вирішення складних життєвих обставин цієї сім'ї, після чого центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді заводиться облікова картка встановленого зразка.

4. Соціальний супровід

Після прийняття рішення дорадчого органу центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді разом вживаються заходи щодо взяття сім'ї під соціальний супровід, розробляється план соціального супроводу цієї сім'ї, встановлюється термін здійснення соціального супроводу. При потребі справа розглядається на засіданні дорадчого органу повторно і вирішується питання щодо продовження або припинення соціального супроводу цієї сім'ї.

5. Припинення соціального супроводу

Соціальний супровід може припинятися у разі:

подолання сім'єю складної життєвої ситуації;

відмови сім'ї від допомоги, якщо це не загрожує іншим особам: переїзду сім'ї (суб'єкт, який здійснює соціальний супровід, повинен повідомити відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за новим місцем проживання (перебування) цієї сім'ї, якщо воно відоме).

За наявності вищезазначених причин для припинення супроводу спільним рішенням на засіданні дорадчого органу сім'я, яка перебувала в складних обставинах, знімається з супроводу, що фіксується в обліковій картці.

5. Функції суб'єктів соціальної роботи

1. *Управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту* обласних (районних, міських) державних адміністрацій, Міністерство у справах сім'ї, молоді та тендерної політики Автономної Республіки Крим:

проводять засідання дорадчого органу;

організують оздоровлення та відпочинок дітей та молоді з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

сприяють працевлаштуванню та зайнятості членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

звертаються з клопотанням до інших структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій з метою сприяння у наданні необхідної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах;

сприяють вирішенню питання щодо надання сім'ям означеної категорії матеріальної (грошової чи натуральної) допомоги.

2. *Обласні, міські, районні, районні в містах служби у справах неповнолітніх:*

беруть участь у роботі дорадчого органу;

повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей з дітьми, у яких є випадки насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення тощо;

порушують питання про вилучення дитини із сім'ї при безпосередній загрозі її життю і здоров'ю, у разі потреби - про призначення опікуна (піклувальника), тимчасове влаштування дитини, передачу в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, інтернатний заклад;

вживають заходів щодо захисту житлових та майнових прав дітей;

здійснюють спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціальне інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

беруть участь у судових засіданнях з розгляду справ, за якими проходять неповнолітні, надають судам інформацію про їхній соціальний стан.

3. *Республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, міські, районні, районні в містах, сільські та селищні центри соціальних служб для сім'ї. Дітей та молоді:*

координують здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
ініціюють засідання дорадчого органу шляхом подання відповідних матеріалів до управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
готують матеріали до особової справи сім'ї на засідання дорадчого органу;

здійснюють діагностування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у тому числі обов'язкове соціальне інспектування;

забезпечують системний облік сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, шляхом формування відповідного банку даних;

розробляють спільно із сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах, план її супроводу;

здійснюють соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, шляхом надання її членам комплексу адресних соціальних послуг як необхідної підтримки, допомоги і самопомоги;

здійснюють заходи щодо попередження насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення відповідно до Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженої наказом Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.2004 № 3/235 (20399-04), зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 30.03.2004 за № 399/8998, надають необхідну допомогу жертвам насильства в сім'ї;

інформують служби у справах неповнолітніх про випадки жорстокого поводження з дітьми або реальну загрозу його вчинення відповідно до Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвердженого наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 (20099-04), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22.01.2004 за № 99/8698;

представляють у разі потреби інтереси членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у суді;

двічі на рік надають управлінням (відділам) у справах сім'ї, молоді та спорту дані щодо кількості сімей даної категорії, які стоять на обліку, які перебувають під соціальним супроводом, зняті з соціального супроводу з позитивним/ негативним результатом або з інших причин, які відмовились від соціального супроводу;

поширюють соціальну рекламу послуг різним типам сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

4. Міністерство охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, управління (відділи) охорони здоров'я обласних (міських, районних) державних адміністрацій, заклади охорони здоров'я:

за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту беруть участь у роботі дорадчого органу;

повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

надають медичну та медично-консультативну допомогу та забезпечують за направленням центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді консультування медпрацівниками в закладах охорони здоров'я сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

сприяють розповсюдженню у закладах охорони здоров'я соціальної реклами з питань здорового способу життя та відповідального батьківства;

забезпечують санаторне лікування дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування;

при потребі залучаються до інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

інформують територіальні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про сім'ї, батьків або осіб, які їх замінюють, мають тривалу хворобу, що перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, або порушують права й обмежують законні інтереси дитини, ухиляються або не виконують батьківські обов'язки у зв'язку із зловживанням алкоголю, уживанням наркотичних засобів, психотропних речовин тощо.

5. Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління (відділи) освіти і науки обласних, міських, районних державних адміністрацій, дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та позашкільні навчальні заклади:

за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту беруть участь у роботі дорадчого органу;

повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

ведуть внутрішній облік дітей, які потребують посиленої уваги з боку педагогічного працівника, соціального педагога, та інформують про це служби у справах неповнолітніх і центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

забезпечують роботу шкільного психолога з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах;

можуть створювати при освітніх закладах об'єднання батьків, педагогів, громадськості щодо забезпечення педагогічного впливу на дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та схильних до протиправних дій, залучають до цієї роботи соціальних працівників центрів соціальних служб Для сім'ї, дітей та молоді;

проводять профілактичну та просвітницьку роботу з дітьми, підлітками, молоддю, схильними до правопорушень, з числа сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, контролюють відвідування ними навчальних закладів та якість навчання;

уживають невідкладних заходів щодо активного залучення до громадської та гурткової роботи в середніх загальноосвітніх школах та позашкільних навчальних закладах дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

проводять спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформаційно-профілактичні заходи, спрямовані на підготовку молоді до самостійного життя, формування відповідального батьківства, створення позитивної моделі сім'ї, профілактику жорстокого поводження в родині тощо;

залучають працівників освіти до соціального інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у яких виховуються діти шкільного віку;

сприяють розповсюдженню в навчальних закладах соціальної реклами з питань профілактики здорового способу життя.

б. Органи праці та соціального захисту населення:

за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту беруть участь у роботі дорадчого органу;

повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

сприяють працевлаштуванню працездатних членів сімей даної категорії за клопотанням управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

розглядають позачергово за клопотанням управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді справи осіб з числа сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, щодо призначення державної допомоги, субсидій тощо; сприяють залученню до оплачуваних громадських робіт осіб з числа сімей, що перебувають під соціальним супроводом центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; сприяють розповсюдженню інформації про надання соціальних послуг дітям, молоді, різним категоріям сімей.

7. Відділи з питань взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю, організаційно-аналітичної роботи Міністерства транспорту та зв'язку України: сприяють розміщенню соціальної реклами на транспорті.

8. Органи внутрішніх справ: за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту беруть участь у роботі дорадчого органу; надсилають центрам соціальних служб-для сім'ї, дітей та молоді відомості про виявлення сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; організують та контролюють при районних відділах органів внутрішніх справ спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді профілактичну та просвітницьку роботу з неповнолітніми, молоддю, схильними до правопорушень, з числа сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, та їхніми батьками; уживають заходів, спрямованих на своєчасне виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та дітей, щодо яких учинено насильство або існує загроза його вчиненню, та інформують про цих осіб центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах неповнолітніх; забезпечують у межах своєї компетенції першочерговий розгляд заяв про випадки насильства в сім'ї в управліннях і відділах внутрішніх справ за поданням працівника центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; надають допомогу в отриманні паспортів дітям з числа сімей цієї категорії за клопотанням центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; здійснюють первинне дослідження поведінки, проблем та особистості неповнолітніх, засуджених до покарань у вигляді громадських робіт, виправних робіт, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та їхніх сімей і передають матеріали до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та кримінально-виконавчої інспекції; збирають та узагальнюють інформацію про осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність; надають допомогу органам освіти й охорони здоров'я в підготовці відповідних документів щодо оформлення особових справ неповнолітніх, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації; здійснюють контроль за неповнолітніми, які перебувають на обліку кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

9. Установи виконання покарань: за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту беруть участь у роботі дорадчого органу; повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; сприяють розповсюдженню реклами про послуги центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді серед неповнолітніх і молоді, які звільняються з місць позбавлення волі; проводять спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді профілактичну та просвітницьку роботу з неповнолітніми та молоддю з числа сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, відповідно до Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і установ виконання покарань у проведенні соціальної роботи з неповнолітніми та молоддю, які відбувають покарання в цих установах і звільняються з них, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Державного департаменту України з питань виконання покарань від 28.10.2005 № 2559/177 (21425-05), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25.11.2005 за № 1425/11705.

Директор Державної
соціальної служби для
сім'ї, дітей та молоді

С.В.Толстоухова

ЧАСТИНА III. Методичні розробки

Інноваційні технології виявлення, навчання і підтримки розвитку обдарованої молоді

*Богомолов Віктор Михайлович, практичний психолог-методист Криворізького
обласного ліцею-інтернату для сільської молоді*

Проектуючи освітній процес Криворізького обласного ліцею-інтернату для сільської молоді при Криворізькому державному педагогічному університеті, ми виходили з розуміння того, що навчання в ліцеї повинне мати характер запрошення до творчості. Адже в сучасних умовах потрібно оволодівати не тільки знаннями, а й технологією їх здобування, способами мислення й культурою почуттів. Тобто формувати в учнів життєву компетентність.

Підвищення загальнокультурного рівня ліцеїстів досягається засобами створення особливого культурного середовища в ліцеї, естетики побуту і навчання, особливої спрямованості всієї освітньої системи, стилем спілкування працівників ліцею, учнів, включення учнів у діяльність по відродженню національної культури українського народу.

Як зазначив С.І. Подмазін, збагачене освітнє середовище - це така система, сукупність умов, яка максимально діє на розвиток особистості учня, формує його готовність до життєвого самовизначення.

Основними критеріями збагаченого середовища є:

1. Насиченість середовища можливостями для задоволення учнями базових вимог особистості в різних видах діяльності (фізичній, комунікативній, пізнавальній, етико - естетичній, творчій).
2. Насиченість середовища сенсорними стимулами.
3. Насиченість середовища можливістю вибору учнями різних способів і видів діяльності.
4. Насиченість середовища суб'єкт - суб'єктними відношеннями між учнями і педагогами.
5. Оптимальна організація діяльності, в яку включені учні: її глибина і результативність, високий темп, високий рівень труднощів, високий рівень усвідомлення учнями мети і змісту діяльності.

Концепція збагаченого освітнього середовища стала теоретичним обґрунтуванням програми особистісного росту ліцеїстів «Сходина», розробленої в ліцеї.

Головними завданнями програми є:

1. Вільний розвиток індивідуальності учнів, всебічний розвиток їхніх здібностей.
2. Задоволення потреб, інтересів у пізнавальній, комунікативній, естетичній, фізичній, творчій діяльності.
3. Надання психолого-педагогічної підтримки учням та створення найбільш сприятливих умов в процесі досягнення ними особистісно значущого успіху.
4. Формування в учнів постійної внутрішньої потреби у власній меті.
5. Надання ціннісно-сміслового, професійного змісту діяльності учнів.
6. Формування готовності учнів до свідомого соціального вибору та професійного самовизначення.

7. Сприяння соціалізації та адаптації особистості.

Програма «Сходина» розглядається нами як сукупність трьох факторів:

1. Фактора, що мотивує особистісний розвиток.
2. Формуючого фактора (створення умов, що максимально сприятимуть формуванню компетентної особистості випускника, його готовності до самовизначення в життєдіяльності, свідомому професійному виборі).
3. Розвиваючого фактора (на кожній сходині учні включені в різноманітні види діяльності, які забезпечують розвиток їхніх індивідуальних здібностей).

У програмі особистісного росту ліцеїстів «Сходина» визначені шляхи та засоби психолого-педагогічно впливу на кожного учня.

Назва програми «Сходина» не випадкова. Кожна сходина, а їх три: («Причетність», «Посвята», «Сходина творчого успіху») - це певний етап становлення особистості учня протягом його навчання в закладі.

Метою програми є забезпечення умов суб'єктного включення ліцеїстів в освітній процес для формування їх готовності до свідомого самовизначення та самореалізації в різноманітних сферах життєдіяльності.

Методичну основу програми складають розділи: "Психолого-педагогічне забезпечення" та "Організаційно-педагогічне забезпечення".

Невід'ємним фактором, що впливає на результативність особистісних досягнень учнів є психологічна підтримка.

В основу організації діяльності соціально-психологічної служби покладено системний, програмно-цільовий підхід. Тільки реалізуючи його на практиці, соціально-психологічна служба через різні напрямки роботи здатна забезпечити ефективну допомогу педагогам в побудові навчального процесу в ліцеї на фундаменті наукової психології та педагогіки, сприяти об'єктивному оцінюванню педагогами особливостей психічного розвитку учнів, прогнозувати тенденції цього розвитку, виявляти причини, що допомагають або навпаки гальмують цей розвиток.

З метою залучення до навчання здібних, талановитих, обдарованих сільських дітей в ліцеї розроблена система професійного відбору на відповідні профілі. Були виділені основні критерії цього відбору:

- загальна успішність школярів;
- рівень базового інтелекту;
- структура характеру підлітка, його акцентуацій;
- наявність та рівень розвитку творчих здібностей.

Діагностика з метою конкурсного відбору, крім іспиту з профільних предметів, передбачає визначення рівня базових здібностей учнів до навчання ("Культурно-вільний тест інтелекту" Р.Кеттела - CF-2).

Необхідність його застосування продиктована тим, що далеко не завжди відмінні оцінки у випускників сільських шкіл забезпечуються високим рівнем знань з відповідних предметів. І тут важливо знати потенціал школяра, рівень його здібностей до навчання. Вроджені здібності - не показник розвитку дитини, а одна з основ його розвитку. Саме на основі вроджених розумових здібностей формується креативність, творча активність.

На основі результатів цього тесту виявляються учні з високим та дуже високим рівнем здібностей в невербальній сфері.

Відомо, що характер - стрижень особистості. Звідси актуальність вивчення його структури, визначення акцентуацій характеру у підлітків.

Акцентуація характеру (загостреність окремих його рис) знаходиться ще в межах норми, а тому можлива її оборотність, корекція та самокорекція. Це дозволяє вивчати акцентуації не тільки з метою професійного відбору, а і для визначення подальшої корекційної роботи з акцентуєваними підлітками, прогнозувати їх поведінку в різних ситуаціях та уникати непереносних ситуацій.

Оскільки прийом до ліцею здійснюється у 10 класи, актуальною стає проблема адаптації учнів, що прийшли з різних шкіл, різних класних колективів. В такій ситуації стресогенними чинниками постають відриваність дітей від рідної домівки, життя в незвичних умовах гуртожитку, нове коло спілкування, необхідність приймати самостійні рішення морального та побутового характеру без опікування батьків. Практика та психологічна діагностика виявляє емоційне та психологічне напруження, високу тривожність, перенавантаження, втомлюваність, і як наслідок, різке зниження навчальної результативності. Тому завдання, що ставиться перед соціально-психологічною службою в перші місяці навчального року - скорочення періоду адаптації учнів з метою їх найшвидшого включення у виконання намічених навчальних програм та планів, створення максимально сприятливих умов для самореалізації особистості дітей. Адже тільки адаптована людина - це суб'єкт життєдіяльності та свого подальшого розвитку, що здатний використовувати дану йому соціальну ситуацію для вирішення завдань сьогодення та формування передумов руху вперед. Для ефективного вирішення завдань соціально-психологічною службою ліцею створена програма адаптації в виконанні якої беруть участь психолог, соціальний педагог, класні керівники 10 та 11 класів, вчителі-предметники, адміністрація ліцею, служба "Здоров'я", батьки. Вона складається з 3 основних розділів:

- "Колективна діяльність педагогічного колективу по адаптації учнів 10 класів";
  - "Координація діяльності педагогічного колективу в період адаптації".
- "Підведення підсумків".

В межах підготовки до психолого-педагогічного консиліуму, який є логічним завершенням роботи педагогів по допомозі в адаптації, продовжується вивчення особистості учнів соціально-психологічною службою, класними керівниками, вихователями за спеціально розробленими програмами. Такі програми психолого-педагогічних досліджень по підготовці до консиліумів включають в себе параметри досліджень,

методи вивчення цих параметрів та відповідальних за проведення дослідження. Вивчення особистості проводиться за наступними напрямками:

- I. Інтелектуальний розвиток та навчальна діяльність.
- II. Стан фізичного та психічного здоров'я.
- III. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів.
- IV. Формування готовності до професійного самовизначення.
- V. Формування та розвиток учнівського колективу.
- VI. Умови сімейного виховання.

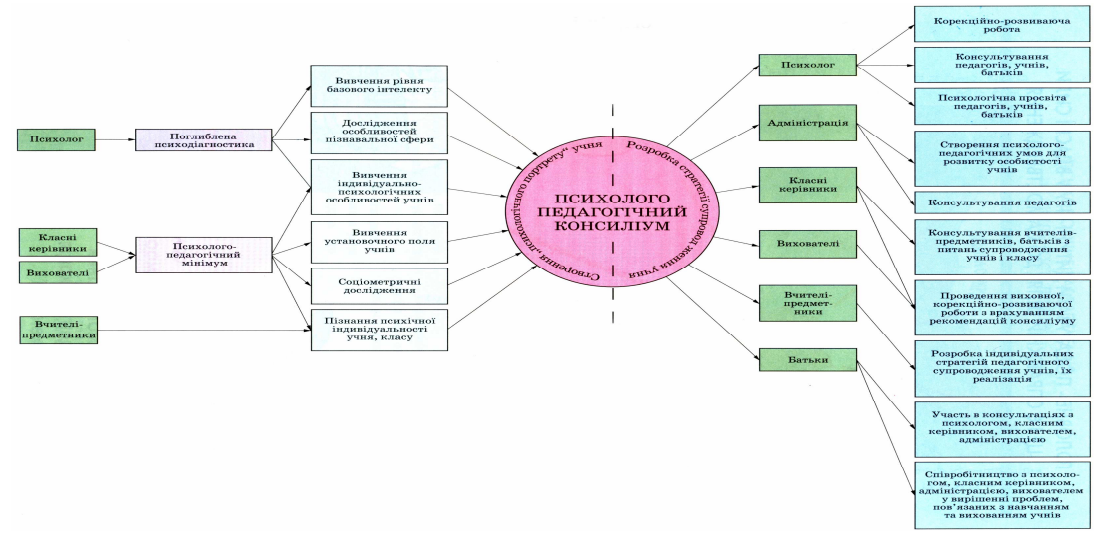
За допомогою психолога класні керівники оволодівають методами вивчення особистості учня та класу в цілому, необхідними психологічними знаннями. Ці знання допомагають їм розуміти характер взаємовідносин учнівського колективу, своєрідність кожної особистості, зміну емоційного стану, встановлювати контакти, направляти процес формування колективу.

Результати вивчення особистості і колективу в цілому ретельно аналізуються. Подальше їх обговорення виноситься на психолого-педагогічний консиліум. За весь час навчання таких консиліумів по кожному класу проводиться три. Перший та другий – в 10 класі відповідно в листопаді та березні, третій — в 11 класі (січень).

На консиліумі здійснюється інформаційний обмін між його учасниками або "збірка цілісного портрету" (А.Л. Венгер) школяра. Учасники консиліуму – вчителі-предметники, класні керівники, вихователі, психолог, адміністрація, лікар - отримують можливість побачити учня в усьому різноманітті його шкільної поведінки, зрозуміти причини його проблем, вже не будучи обмеженими своїми професійними шкільними завданнями. Таке збагачення кожного з учасників дозволяє, по-перше, будувати дійсно системне, "об'ємне" супроводження ліцеїста, по-друге, забезпечити всю необхідну допомогу та підтримку, по-третє, має великий психологічний розвиваючий ефект. В подальшому, будуючи свої взаємовідносини з дитиною, учасники освітнього процесу будуть інакше дивитися на ті чи інші прояви та реалізації учня, транслювати в процесі спілкування інше відношення, інше світосприйняття. Таким чином психолого-педагогічний консиліум, якщо він кваліфіковано підготовлений, допомагає розвитку не тільки дітей, але й всього педагогічного колективу.

Психолого-педагогічний консиліум дозволяє побудувати взаємовідносини учасників навчально-виховного процесу на основі рівноправного співробітництва та особистої відповідальності і організувати цілісне супроводження обдарованої сільської молоді в процесі всього навчання, задіявши професійний та особистісний потенціал всіх, хто має відношення до ефективності цього процесу.

Одним з основних напрямків супроводжуючої діяльності соціально-психологічної служби, що запускається в дію психолого-педагогічний консиліум - корекційно-розвиваючий. Вся корекційно-розвиваюча робота організовується за підсумками психолого-педагогічної діагностики. Здійснюється в двох основних формах: індивідуальній та груповій. Форми групової корекційно-розвиваючої роботи різноманітні: тренінгові групи, клуби, години спілкування, інтелектуальні брейн-ринги, гра "Дебати" та інші позакласні заходи, в яких реалізується метод прихованого психологічного тренінгу (С.І. Подмазін. Как помочь подростку с "трудным" характером. - К., 1996), що використовується з метою корекції акцентуацій характеру учнів, виявлення сильних сторін особистості підлітків.

Індивідуальна робота з учнями планується та проводиться виходячи з тих проблем, які виявляються в процесі вивчення особистості. Вона не зводиться до виправлення конкретних недоліків, а носить цілісний характер, з орієнтацією на розвиток особистості в цілому.

Корекційно-розвиваюча робота проводиться одночасно з проведенням консультацій з педагогами, учнями, батьками.

Здійснюючи консультативну роботу в ліцеї, соціально-психологічна служба вирішує наступні конкретні завдання:

- ◆ консулює адміністрацію, педагогів, батьків з проблем навчання та виховання школярів;
- ◆ проводить індивідуальне консулювання ліцеїстів з питань навчання, розвитку, проблем життєвого самовизначення, взаємовідносин з дорослими та однолітками, самовиховання;
- ◆ консулює групи ліцеїстів, класи з проблем професійної орієнтації, культури розумової праці;
- ◆ сприяє підвищенню психологічної культури педагогів та батьків шляхом проведення індивідуальних та групових консультацій, участі в педрадах, методоб'єднаннях, загальноліцейських та класних батьківських зборах.

Вирішальною умовою реалізації концепції профільного навчання в ліцеї є комплексне вирішення питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

Комплексна взаємодія усіх підсистем забезпечує якісну освіту кожному з учнів ліцею.

Організація профільного навчання в ліцеї здійснюється за схемою

Сучасна освіта покликана дати суспільству цілісну, активну, здатну реалізувати свій творчий потенціал особистість. Одним із найбільш продуктивних шляхів виконання даного завдання є запровадження у практику шкільного життя науково-дослідницької роботи старшокласників. Великі можливості реалізації цієї мети закладено в навчальному курсі "Введення в психологію", укладачами якого є доктор філософських наук С.І.Подмазін, кандидат педагогічних наук О.І.Сібіль та творчий колектив психологічної служби ліцею. Спецкурс є ефективним засобом виховання та розвитку ліцеїстів як майбутніх вчителів, їх орієнтації на педагогічну професію.

В ліцеї склалася певна система допрофесійної підготовки майбутніх вчителів і саме дисципліни психолого-педагогічного циклу складають основу цієї системи.

Спецкурс "Введення в психологію" розрахований на 35 годин у 11 класах ліцею. Основні завдання курсу:

- розвиток інтересу до психологічних знань;
- поглиблена орієнтація ліцеїстів на педагогічну професію, розвиток інтересу до педагогічної діяльності;
- удосконалення інтелектуальної сфери особистості;
- формування стійкого інтересу до особистісно-професійного самодослідження та готовності до професійного самовизначення та саморозвитку.

На уроках учні навчаються спостерігати, аналізувати, оцінювати свої індивідуально-психологічні особливості, емоційний стан. З цією метою проводяться практичні заняття, на яких учні визначають індивідуально-психологічні характеристики, вивчають зміни в структурі характеру, цілісних орієнтаціях,

мотиваційній сфері, виявляють рівень самооцінки, суб'єктивного контролю, розвиток пізнавальних процесів, комунікативних та організаторських здібностей, тип поведінки в конфлікті та ін.

На додаткових індивідуальних заняттях з психології та на заняттях ліцейського наукового товариства «Пошук» учні знайомляться із алгоритмом наукового пізнання, вчать працювати із науковою і науково-популярною літературою, планувати і здійснювати наукове дослідження, використовуючи різноманітні методи, систематизувати і структурувати отримані у ході дослідження матеріали, узагальнювати, робити висновки, критично зіставляти окремі гіпотези і теорії. Крім того, старшокласники виконують математичну статистичну обробку даних дослідження, будують графічні образи, самостійно оцінюють межі застосування особистих творчих здобутків. Звичайно, в сукупності все це розвиває інтелект, стимулює пізнавальну діяльність учнів, сприяє розвитку життєвої компетентності.

Система, створена в ліцеї ефективно працює та дозволяє значно підвищити не тільки якість знань учнів і рівень їх творчих здібностей, але й досягти значних результатів у науково-дослідницькій діяльності (конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт при Малій Академії наук України) та олімпіадах з педагогіки та психології (2011 – 2 призера обласної олімпіади; 2012 – 1 призер; 2013 – 2 призера).

Без грамотного психологічного супроводу ці обставини можуть призвести до нерівномірності інтелектуального й особистісного розвитку дітей. Тому одним з найважливіших завдань психологічного супроводу є серйозний моніторинг з боку шкільної психологічної служби і своєчасне усунення можливих факторів виникнення нерівномірності розвитку дітей та підлітків.

У цьому підході до профільного навчання виходимо з положення Д.Ельконіна про те, що рушійною силою психічного розвитку є не форма, а зміст навчання. Це означає, що без спеціальної корекції профільне навчання може призвести до однобокого психічного розвитку. Для того, щоб усунути ці небажані побічні ефекти, необхідно систематично відслідковувати розвиток старшокласника у процесі профільного навчання.

Під *психологічним моніторингом* ми розуміємо спостереження за індивідуально-психологічними особливостями учнів з метою запобігання відхилення від психологічної норми (від лат. монітор – той, що застерігає). Наш підхід до проблеми психологічного моніторингу полягає в тому, що він базується на визначенні відповідності показників психічного розвитку віковим нормам та на відстеженні динаміки змін цих показників.

При проведенні психологічного моніторингу вважаємо за необхідне дотримуватись *основних вимог*:

- Об'єктивності ;
- Валідності та надійності психодіагностичних методик;
- Систематичності.

Психологічні моніторингові дослідження в ліцеї здійснюються у три етапи:

1 етап – підготовчий, який передбачає постановку мети, визначення об'єкта, встановлення термінів проведення, вивчення відповідної літератури (згідно з планом роботи психологічної служби);

2 етап – практичний, суть якого полягає у безпосередньому проведенні психодіагностичних досліджень та у зборі додаткової інформації (відповідно до програм підготовки до психолого-педагогічних консиліумів);

3 етап – аналітичний, під час якого відбувається аналіз і систематизація отриманої інформації, розробка рекомендацій і пропозицій щодо подальшої роботи кожного учня, формулюються висновки щодо вдосконалення психолого-педагогічного впливу (зміст даного етапу реалізується на психолого-педагогічних консиліумах).

Наш підхід до проблеми психологічного моніторингу полягає в тому, що він базується на визначенні відповідності показників психічного розвитку віковим нормам та на відстеженні динаміки змін цих показників.

Періодичність проведення психологічного моніторингу регламентується річним планом роботи психологічної служби і включає 4 дослідження протягом 2-х років навчання в ліцеї:

- *Моніторингове дослідження №1* має на меті визначення індивідуально-психологічних особливостей ліцейств, можливих умов і форм їх навчання та психологічного супроводу (I семестр навчання – вересень-жовтень). Результати розглядаються на психолого-педагогічному консиліумі №1.
- До психолого-педагогічного консиліуму №2 (березень, II семестр) проводиться *наступний моніторинг*. Його мета - оцінка динаміки навчання та психологічного розвитку ліцейств.
- Метою психологічного *моніторингу №3* є оцінка стану особистісної, емоційно-вольової та пізнавальної сфери на момент завершення навчання, попереднє прогнозування успішності учнів у подальшому навчанні у вищих навчальних закладах (проводиться у листопаді-грудні, III семестр навчання).

- Результати *останнього психологічного моніторингового дослідження* використовуються як основа при наданні рекомендацій учням на пільговий вступ до Криворізького державного педагогічного університету. Вони аналізуються в червні, IV семестрі навчання в ліцеї на педагогічній раді.

Одним з основних напрямків розвитку та вдосконалення навчально-виховного процесу є впровадження новітніх інформаційних технологій. Для цього важливими ключовими напрямами вибрано: забезпечення навчального процесу комп'ютерною та мультимедійною технікою; розробка і впровадження мультимедіа й Інтернет-технологій; забезпечення доступу до інформаційних ресурсів всесвітньої мережі Інтернет.

Таким чином, стає зрозумілим, що освітня система ліцею - це цілісний психолого-педагогічний комплекс, що забезпечує пріоритети загальнолюдських моральних цінностей, формування соціальної зрілості учнів.

Система профорієнтаційних практичних занять з використанням тесту «Визначення типів особистості за Тигером» (ТАРТ)

Ликов Олександр Вікторович, практичний психолог-методист Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 94

Практичні профорієнтаційні заняття проводяться з учнями 10-х класів.

Учні послідовно проходять тестування на визначення власного типу особистості, набуваючи практичний досвід використання методики П.Тигера для вирішення завдань професійного самовизначення у своєму житті. Головне завдання психолога у цій роботі – дати можливість підліткам якомога глибше пізнати себе – свої сильні і слабкі сторони – і знайти найбільш оптимальний варіант майбутнього професійного самовизначення.

ЗАНЯТТЯ 1

Мета: здійснити перший етап діагностики типів особистості за методикою П.Тигера; допомогти учням у набутті знань про власний тип особистості; підвищити мотивацію професійного самовизначення.

Необхідні матеріали: зошити для профорієнтаційних занять; 10-12 яскравих малюнків різної тематики: праця людей, переможці конкурсів, сім'я, дім, природа; тест «Визначення типів особистості за П.Тигером» (ТАРТ).

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Повідомлення мети, завдань

II. Актуалізація знань з професійного самовизначення

1. Вступне слово психолога

Шановні десятикласники! Ви вже досягли того віку, коли все частіше починаєте замислюватися над питанням, ким хочете бути, якою зможете оволодіти професією, щоб майбутнє життя було цікавим, стабільним та щасливим. Це дійсно складне питання для кожної людини, і вирішити його водночас неможливо. Знадобиться час, щоб добре все обдумати, зрозуміти свої бажання, зіставити їх зі своїми можливостями, побудувати власний образ майбутнього професіонала, скласти план здобуття омріяної професії. Сподіваюсь, що наші заняття допоможуть вам глибше зрозуміти сильні і слабкі сторони вашого характеру, перетворити ваші бажання на мету, додадуть вам впевненості у майбутньому професійному самовизначенні.

2. Письмова вправа «Ким я хочу бути»

Завдання: напишіть, ким би ви хотіли бути. Чому приваблює вас саме ця професія, що ви очікуєте від неї у своєму житті. Не обмежуйте своїх бажань, тому що саме вони є головною рушійною силою для досягнення мети.

Учні працюють у зошитах для профорієнтаційних занять.

III. Мотивація діагностичної роботи

1. Обговорення питання: «Яку користь кожен з вас може мати від обраної професії?»

На дошці психолог прикріплює аркуш паперу будь-якої форми з написом: «Майбутня професія».

У процесі обговорення навколо аркуша прикріплює малюнки, які символічно відображають відповіді учнів. У кінці обговорення, якщо діти не сказали, доповнює: «Це буде ваше особисте зростання» (прикріплює малюнок з великим квітучим деревом), ваше почуття впевненості і задоволення собою (прикріплює малюнок з зображенням щасливої людини).

2. Візуалізація

«А тепер прикрийте очі і уявіть, що ви вже є майстром вибраної вами справи. Ви вправно виконуєте дії, пов'язані з вашою роботою, розумієте її тонкощі. Вас поважають ваші колеги, вами пишаються ваші близькі і друзі. Вам приємно бути корисним для людей і чути слова подяки, у вас є цілком реальні плани на майбутнє. Ви почуваете себе впевнено. Понасолоджуйтеся цим почуттям. А зараз відкрийте очі, підніміть великий палець правої руки і викинувши руку вперед, голосно скажіть: «Це те, що треба!».

IV. Визначення типу особистості за методикою П.Тигера (ТАРТ)

Перший етап

Кожен учень отримує тест «Визначення типів особистості за Тигером» (ТАРТ) (Див. Додаток №1). Знайомиться з інструкцією, відмічає якості, яким надає перевагу, підраховує їх кількість, визначає тип особистості, записує код типу особистості у свій зошит.

У процесі роботи учні можуть задавати питання, уточнювати відповіді. Доцільно, як показала практика, провести словникову роботу.

Абстрактний – абстракція – відособлення в думках від тих чи інших сторін, якостей чи зв'язків для виділення суттєвих їх ознак.

Буквальний – точний, прямий, дослівний.

Сентиментальний – здатний дуже легко розчулитися, зворушитися.

Ідеаліст – той, хто ідеалізує, прикрашає дійсність, мрійник.

Імпровізація – імпровізувати – створювати у момент виконання, без підготовки.

Фігуральний – інакомовний, алегоричний, образний.

V. Підведення підсумків

Питання для рефлексії

1. Які сторони вашого характеру ви вважаєте сильними? Чому?
2. Як ви вважаєте, які риси вашого характеру вам треба більш розвинути?
3. Які конкретні кроки для змін ви можете зробити вже зараз? Що може стати на перешкоді для вашого саморозвитку?
4. Які відповіді ваших однокласників привернули вашу увагу? Чому?
5. Що ви зараз відчуваєте, коли замислюєтесь над вибором майбутньої професії?

ЗАНЯТТЯ 2

Мета: здійснити другий етап діагностики; допомогти учням усвідомити свої можливості; поглибити знання про свій тип особистості.

Необхідний матеріал: листи з описанням ознак, зошити для профорієнтаційних занять.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Повідомлення мети, завдань

II. Мотивація діагностичної роботи

Вправа «Взаємна підтримка»

Психолог пропонує учням створити декілька груп.

Завдання: кожній групі підібрати три сильних аргументи на користь подальшої діагностичної роботи: «Для чого треба знати сильні і слабкі сторони свого характеру? Як ці знання можуть допомогти у виборі майбутньої професії?»

Представники груп оголошують аргументи, учні обговорюють їх і визначають три найбільш значущі для подальшої роботи.

III. Визначення типу особистості за методикою П.Тигера (ТАРТ)

Другий етап

1. Повідомлення психолога про чотири ознаки типу особистості

Система самооцінки за типологією К.Г.Юнга базується на чотирьох аспектах людської натури:

- яким чином ми взаємодіємо з оточуючим світом і куди спрямовуємо свою енергію;
- якого роду інформацію ми отримуємо перш за все;
- яким чином ми приймаємо рішення;
- чому віддаємо перевагу: жити у визначеному, упорядкованому світі (приймаючи рішення) чи у більш довільному (вивчаючи можливі варіанти).

У типознавстві ці якості називаються ознаками. Кожна з них може розглядатися як певний континуум між двома крайніми полюсами. Наглядно це можна показати так (*демонстрація таблиці*):

1. Як ми взаємодіємо з оточуючими і куди спрямовуємо енергію.

(E) Екстраверсія		Інтроверсія (I)
------------------	--	-----------------

2. На яку інформацію ми перш за все звертаємо увагу.

(C) Сенсорика		Інтуїція (H)
---------------	--	--------------

3. Як ми приймаємо рішення.

(P) Раціональність		Ірраціональність (I)
--------------------	--	----------------------

4. Чи віддаємо перевагу визначеності і зразу приймаємо рішення, чи живемо вільно і беремо інформацію до уваги.

(T) Статика		Динаміка (D)
-------------	--	--------------

Ознаки кожної людини можна відмітити на тій чи іншій стороні від центру кожної з чотирьох шкал. Крайні точки цих шкал називаються перевагами. Якщо потрапити на сторону ближче до «екстраверсії», тоді мова йдеться про схильність людини до екстраверсії. Якщо потрапити на сторону «інтроверсії», тоді людина схильна до інтроверсії.

Ви отримаєте лист з описанням кожної ознаки типу особистості, у кінці знайдете шкалу. Відмітьте на ній те місце, яке найбільш точно відображає ступінь вашої переваги. Чим ближче це місце до центру шкали, тим слабше виявлена ваша перевага. Якщо ви не впевнені у своїх перевагах, все одно вкажіть, з якої сторони від центру могли б опинитися. Це завдання дуже важливе, тому що є ще одним засобом визначення вашого типу особистості.

Учні отримують листи з описанням ознак, визначають свої переваги.

У процесі роботи вони можуть сумніватися. Тоді психолог моделює конкретну ситуацію і пропонує учням класу спрогнозувати поведінку учня, у якого виникли сумніви, у цій ситуації.

Метод групового аналізу, як показала практика, розвиває групову рефлексію, сприяє швидкому набуттю знань і є найбільш ефективним в індивідуальному професійному самовизначенні учнів.

IV. Підведення підсумків

Учні остаточно визначають свій тип особистості і записують код з чотирьох літер у зошит.

Питання для рефлексії

1. Які ознаки вашого типу особистості вам було достатньо легко визначити? Чому?
2. Чи допоміг вам у визначенні певної ознаки колективний аналіз вашої поведінки у певній ситуації?
3. Яка частина заняття є для вас найбільш корисною зараз?
4. Якими думками і почуттями ви хотіли б поділитися з вашими однокласниками?

ЗАНЯТТЯ 3

Мета: ознайомити учнів з характеристикою їхнього типу особистості; допомогти встановити зв'язок між їхніми професійними бажаннями і типом особистості.

Необхідні матеріали: картки професійної орієнтації типів, характеристики типів, зошити для профорієнтаційних занять.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Повідомлення мети, завдань

II. Ознайомлення учнів з характеристикою їхнього типу особистості

Учні отримують заздалегідь підготовлені психологом характеристики, знайомляться з ними.

III. Групова рефлексія

Учні обговорюють питання

1. Наскільки співпадає характеристика зі знаннями учнів про свій характер і поведінку?
2. Якими бачать учнів їхні однокласники у деяких життєвих ситуаціях?

Груповий аналіз надається на запит учня, який сумнівається або не згоден з тим, що містить у собі характеристика його типу особистості.

IV. Індивідуальна робота учнів над характеристиками

Завдання: доопрацювати характеристику, використавши власні знання про себе та знання, які отримали у процесі групового обговорення.

V. Підведення підсумків

Після завершення роботи над характеристиками психолог роздає учням картки професійної орієнтації типів. Ці картки містять інформацію про слабкі сторони типу особистості та про вид діяльності, у якому найбільше може розкритися професійний потенціал типу. Пропонує вдома уважно ознайомитися зі змістом картки і обговорити з батьками, однокласниками вибір майбутньої професії.

ЗАНЯТТЯ 4

Мета: допомогти учням на практиці зрозуміти особливості свідомого вибору професії.

Необхідні матеріали: списки контрольних питань, зошити для профорієнтаційних занять.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Повідомлення мети, завдань

II. Аналітична індивідуальна робота

Учні отримують списки контрольних питань, дають на них відповіді. Під час індивідуальної роботи психолог виконує роль консультанта з профорієнтаційних питань.

Контрольний список питань

Про професію і зміст праці

1. Наскільки та професія, яку ви вибрали як можливу для себе, розповсюджена на ринку праці?
2. Чи популярна ця професія?
3. Це нова професія чи традиційна для нашого ринку праці?
4. Що конкретно робить робітник, який виконує професійні обов'язки, і який зміст його праці?
5. Який рівень кваліфікації і освіти необхідний для виконання цієї роботи?
6. Яка додаткова інформація про професії і зміст роботи вам потрібна?

Про можливості працевлаштування

1. Чи багато робочих місць, де необхідна вибрана вами професія?
2. Чи велика конкуренція за ці робочі місця?
3. Де можна отримати інформацію про можливості працевлаштування за вибраною вами спеціальністю?

Про перспективи

1. Які можливості відкриваються перед вами особисто, якщо ви будете працювати за вибраною вами професією?
  - Матеріальне благополуччя?
  - Кар'єра?
  - Спокій і стабільність життя?
  - Пізнання нового?
  - Впевненість у завтрашньому дні?
  - Спілкування з цікавими людьми?

Навчання професії

1. Чи потребує вибрана вами професія професійного навчання?
2. Якої професійної освіти потребує вибрана вами професія (початкової професійної, середньої професійної, вищої професійної)?
3. Скільки часу треба витратити на навчання?
4. Чи знаєте ви навчальні заклади, де навчають вибраній спеціальності?
5. Чи велика конкуренція за місця у цих навчальних закладах?
6. Яка додаткова інформація про навчальні заклади вам необхідна?

III. Колективне обговорення питань:

1. Яка додаткова інформація про професію і зміст роботи вам необхідна?
2. Де можна отримати інформацію про можливості працевлаштування за вибраною спеціальністю?
3. Яка додаткова інформація про навчальні заклади вам необхідна?

IV. Підведення підсумків

Питання для рефлексії

Чи змінилося ваше ставлення до вибору майбутньої професії? Чому?

Які ще професії ви можете розглядати як варіант майбутнього професійного самовизначення?

ЗАНЯТТЯ 5

Мета: познайомити учнів з резюме та його значенням для пошуку роботи; допомогти скласти власне резюме; допомогти на практиці зрозуміти особливості свідомого вибору професії.

Необхідний матеріал: зразки резюме, зошити для профорієнтаційних занять, листи А4.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Повідомлення мети, завдань

II. Сприйняття нових знань

Повідомлення психолога

Щоб відповісти на питання: «Як правильно написати резюме, яке дасть вам певні переваги при влаштуванні на роботу?», для початку треба добре уявити, що таке резюме і хоча б раз подивитися на зразок.

Резюме – це один із сучасних елементів ділового етикету, але одноразово ще й один з найефективніших засобів реклами на ринку праці. Резюме – це короткий висновок зі сказаного, написаного чи прочитаного, який стисло викладає основні положення (за тлумачним словником Д.М.Ушакова).

Стосовно пошуку роботи резюме – це описання здібностей людини, які роблять її конкурентоспроможною на ринку праці. Воно повинно відображати три основні якості, які вимагаються від співробітника: освіта, продуктивність, необмеженість здібностей. В контексті нашого часу резюме служить основою для запрошення на співбесіду та дозволяє якнайкраще показати претенденту на робоче місце свої сильні сторони роботодавцю. Резюме також містить у собі біографічні відомості, які можуть зацікавити роботодавця.

Основні вимоги до написання резюме:

- воно повинно займати не більше однієї – двох сторінок формату А4;
- якщо за об'ємом резюме вийшло менше, ніж на сторінку, треба інформацію розмістити так, щоб вона була повністю зайнята текстом;
- кожний розділ повинен бути відокремленим від попереднього;
- заголовки краще виділяти жирним шрифтом;
- стиль написання повинен відповідати наступним вимогам: стислість, конкретність, цілеспрямованість, точність і ясність;
- у резюме з помилками шансів немає.

III. Групова робота. Складання власного резюме за зразком

Психолог пропонує учням створити декілька груп. Кожній групі дає зразок резюме молодого спеціаліста.

Завдання: Написати власне резюме, користуючись зразком та отримуючи допомогу друзів. В резюме ви можете написати про себе як про випускника середньої школи або як випускника навчального закладу, до якого мрієте вступити.

IV. Обговорення резюме

Учні зачитують від групи 1-2 резюме.

Питання для обговорення

1. Чиє резюме вам сподобалось? Чому?
2. Які виникли у вас труднощі при написанні власного резюме?
3. Яку саме допомогу ви отримали від групи?
4. Кого, на вашу думку, ви взяли б на роботу, прочитавши його (чи її) резюме?
5. Хто з ваших однокласників змусив вас сьогодні подивитися на нього (чи на неї) іншими очима?
6. До якої роботи над собою наштотувало вас власне резюме?

V. Підведення підсумків

ЗАНЯТТЯ 6

Мета: проаналізувати типові помилки при виборі професії; знайти засоби захисту від помилок; допомогти учням зрозуміти необхідність активних дій при виборі професії.

Необхідний матеріал: списки «Помилки при виборі професії», анкета з оцінки занять.

I. Повідомлення мети, завдань

II. Сприйняття нових знань

Повідомлення психолога

Вибираючи майбутню професію, треба знати типові помилки у цій нелегкій справі, щоб їх уникнути або знайти засоби захисту від них.

Типові помилки у виборі професії

1. Ставлення до вибору професії як до чогось незмінного. У будь-якій сфері діяльності існує зміна занять, посад по мірі зростання кваліфікації людини. При цьому найбільших успіхів досягає той, хто добре пройшов початкові сходинки.
2. Розповсюджена думка про престижність професії. Стосовно професії забобони виявляються у тому, що деякі важливі для суспільства професії, заняття вважаються недостойними або непристойними.
3. Вибір професії під прямим або опосередкованим впливом товаришів (за компанію, щоб не відстати). Професію ми вибираємо за своїм «смаком» і «розміром», як одяг чи взуття.
4. Перенесення ставлення до людини – представника професії – на саму професію.
5. Захоплення тільки зовнішньою або якою-небудь однією стороною професії. За легкістю, з якою актор створює на сцені образ, стоїть напружена, буденна праця.
6. Ототожнення шкільного навчального предмету з професією. Є такий предмет, як іноземна мова, а професій, де знадобиться знання мови, багато – перекладач, екскурсовод, телефоніст міжнародного зв'язку тощо. Тому при виборі професії треба враховувати, які реальні заняття і професії за цим предметом стоять.
7. Застарілі уявлення про характер праці у сфері матеріального виробництва. У всі професії, і перш за все, в робочі зараз впроваджується складна і цікава техніка, підвищується культура праці.
8. Відсутність навичок розібратися у своїх особистих якостях, нахилах, здібностях. Розібратися у своїх сильних і слабких сторонах характеру, нахилах, здібностях допомагають профорієнтаційні заняття, тренінги, профконсультанти, батьки, вчителі, друзі.
9. Незнання або недооцінка своїх фізичних особливостей, суттєвих при виборі професії. Існують професії, які можуть бути протипоказані, тому що можуть погіршити ваш стан здоров'я.
10. Незнання основних дій, операцій і їх порядку при обдумуванні і виборі професії.

III. Вибір учнями своїх вірогідних помилок

Вправа «Рейтинг помилок»

Кожен учень отримує список «Помилки у виборі професії»

Інструкція

1. Уважно ще раз прочитайте цей список і виберіть три помилки, які здаються найбільш небезпечними для вас, тобто ви бачите для себе найбільшу вірогідність зробити саме цю помилку.
2. Тепер, коли ви вибрали для себе три найбільш вірогідні помилки, я попрошу вас по черзі назвати їх номери. Я буду паралельно, на основі ваших рішень, вести статистику на дошці – ставити палички напроти номерів помилок.
3. На завершення давайте звернемо увагу на помилки, які мають у нашому класі найбільший рейтинг. Для цього вам треба відповісти на три питання:
4. Що треба ПЕРЕСТАТИ робити, щоб не здійснити цієї помилки?
5. Що треба ПРОДОВЖУВАТИ робити, щоб не здійснити цієї помилки?
6. Що треба ПОЧАТИ робити, щоб не здійснити цієї помилки?

Після того як рейтинг помилок візуалізовано, психолог організує у класі мозковий штурм по знаходженню засобів захисту від помилок, послідовно переходячи від однієї помилки до іншої. Достатньо обговорити три - чотири помилки.

IV. Підведення підсумків

Учні заповнюють анкети з оцінки профорієнтаційних занять. Це дозволить психологу виявити позитивні моменти занять і те, що можна було б покращити і додати у майбутньому. Учні зможуть узагальнити та оцінити свою власну роботу з вибору майбутньої професії.

Анкета з оцінки профорієнтаційних занять

1. Якби профорієнтаційні заняття були книжкою чи фільмом, то він би мав назву _____
2. Частина занять, яка мені по-справжньому сподобалася _____
3. Частина занять, яка найменше мені сподобалася _____
4. Частина занять, яка є найбільш корисною для мене зараз _____
5. Справжнім відкриттям під час занять для мене було _____
6. Мені важко погодитися з тим, що _____
7. Найголовніше, що я отримав під час занять, - це _____
8. Емоції, які я відчував під час занять _____
9. Я порекомендував би прийняти участь у профорієнтаційних практичних заняттях моїм друзям. (Так /Ні /Не знаю) _____

Тиждень психології у школі

Межанська О.М., Тимошенко Л.І. практичні психологи середньої загальноосвітньої школи № 22 з поглибленим вивченням іноземної мови м. Дніпропетровська

Досягнення нової якості виховання через його спрямованість на розвиток і саморозвиток творчої особистості, становлення позитивної Я-концепції учня значною мірою залежить від оновлення змісту виховного процесу. Недооцінка творчих можливостей дітей, невміння враховувати їх особливості, інтереси приводить до збіднення процесу соціалізації особистості.

Широкі можливості для творчої самореалізації відкривають у нашій школі заняття з основ психологічних знань, які мають нестандартний, пошуковий дискусійно-полемічний характер. Курс розвивальних занять представляє самостійний навчальний предмет і викладається з 1 по 11 клас, тобто більше десяти років.

Розвиваючі заняття з основ психологічних знань тісно пов'язані з усіма видами і формами позакласної роботи. Тому для підвищення інтересу до психології як науки, стимулювання творчої активності дітей, педагогів, батьків у школі проводиться «Тиждень психології».

Традиція проведення розвиваючих занять започатковані колишнім керівником психологічної служби школи **Северинчук Інною Василівною**. Саме вона під керівництвом Крамаренко Світлани Григорівни започаткувала експериментальну програму за темою «Розвиток позитивної Я- концепції учасників педагогічного процесу» є автором навчальної програми з психології для учнів, під її керівництвом проводилися численні заходи, що стимулювали інтерес учнів до світу людини, її можливостей та перспектив розвитку. Більше року з нами немає цієї творчої, надзвичайно чуйної, світлої людини, та з нами залишаються її ідеї, плани, настанови. Її пам'яті ми присвячуємо це видання. Досвід Інни Василівни допомагає нам у вирішенні проблем, які кожного дня виникають у діяльності практичного психолога.

Мета проведення цього тижня психології - формування самостійності, ініціативності, творчого підходу до справи учнів, вчителів, батьків.

Вибір основних тем тижня (ми назвали їх девізом дня) залежало від актуальності теми для всіх учасників педагогічного процесу.

Процес самопізнання лежить в основі самовдосконалення та розвитку, тому дитина повинна усвідомлювати, хто вона є, як вона себе оцінює, що й чому з нею відбувається. Тому тиждень починається з огляду психічних якостей особистості, що приводить в певну систему уявлення про неї, допомагаючи зрозуміти себе, створити усвідомлений образ свого «Я», тому теми перших днів «Колір моєї душі», «Пізнай себе», «Я серед людей».

Кожний акт самовдосконалення припускає самовизначення особистості. Учні повинні зробити вибір подальшого життєвого шляху, визначити напрямок свого професійного розвитку, тому один з днів тижня має девіз «Всі професії важливі, всі професії потрібні».

Багато уваги протягом тижня приділялось осмисленню життєвих і духовних цінностей. Вся наша робота була націлена на те, щоб підготувати наших учнів до зустрічі з самотійним життям, до виходу в складний сьогоdnішній соціум.

Протягом тижня було заплановано проведення різноманітних анкетувань, конкурсів газет «Психологія в моєму житті» (для старших класів) і листівок-малюнків «Веселка» (для молодших класів), психологічних ігор з елементами тренінгу, профорієнтаційна гра «Перспектива» (для учнів 9 класів), відкритий захід «Що таке щастя» (для учнів 5-х класів), «Чому всі люди різні? Характер людини. Актуалізація психологічних знань» (для учнів 4-х класів), шкільний захід «Свято Академії» (для учнів та батьків 1-х класів), відкритий захід психологічний брейн-рінг «У світі психології» (для учнів 8-х класів), родинне свято «Батьки очима дітей і навпаки» (для учнів та батьків 4-х класів)

Проведення тижня психології активізувало учнів всіх класів, діти з задоволенням брали участь у запланованих заходах, включалися у різні види діяльності: ігри, тренінги, змагання тощо.

План проведення «Тижня психології»

Дата	Заходи	Учасники	Відповідальні
07.11.	<p align="center">Понеділок</p> <p>1. Відкриття тижня. Музика у вестибюлі. Оголошення по школі про відкриття тижня. Галерея висловів великих людей. Девіз дня: «Колір моєї душі».</p> <p>2. Скриньки «Колір настрою» у вестибюлі школи. Експрес діагностика настрою учнів, вчителів, батьків.</p> <p>3. Загальношкільна акція «Веселка» (малюємо настрої, почуття, емоції). Виставка робіт учнів молодшої школи.</p> <p>4. Відкритий захід «Чому всі люди різні? Характер людини. Актуалізація психологічних знань».</p> <p>5. Виставка психологічної літератури «Становлення особистості»</p> <p>6. Семінар-практикум для вчителів «Я вмю слухати та чути».</p> <p>7. Підсумок дня.</p>	<p>Учні школи, батьки, вчителі.</p> <p>Волонтери-учні 9-А, 9-Б класів та всі учасники педагогічного процесу Учні 1-4 класів</p> <p>Учн4-В класу, вчителі школи, адміністрація</p> <p>Вчителі школи</p>	<p>Психологічна служба школи.</p>
08.11.	<p align="center">Вівторок</p> <p>Девіз дня: «Пізнай себе» (день духовних та моральних цінностей)</p> <p>1. Моніторинг моральних та духовних цінностей учнів, вчителів, батьків.</p> <p>2. Скринька побажань та запитань до психологічної служби.</p> <p>3. Олімпіада по психології (учні початкової школи).</p> <p>4. Конкурс газет «Психологія в моєму житті» (для учнів старших класів).</p> <p>5. Загальношкільний відкритий захід «Свято Академії майбутніх першокласників»</p> <p>6. Підсумок дня.</p>	<p>Психологічна служба</p> <p>Учні, вчителі, батьки</p> <p>Всі бажаючі</p> <p>Учні 2-гих класів Учні 5-11 класів</p> <p>Учні 1-ших класів та їх батьки Адміністрація</p>	<p>Психологічна служба, класоводи</p>
09.11.	<p align="center">Середа</p> <p>Девіз дня: «Я серед людей» (основи взаєморозуміння)</p> <p>1. Діагностика настрою (стікери)</p> <p>2. Олімпіада з психології для учнів школи</p> <p>3. Гра - інтерв'ю «Психологія в моєму житті» На перервах.</p> <p>4. Відкритий захід «Що таке щастя?»</p> <p>5. Підсумок дня.</p>	<p>Учні, батьки, вчителі Учні 3-тїх та 7-8 кл Волонтери –учні 9-А, 9-Б класів Учні 5-В класу, вчителі школи, адміністрація</p>	<p>Психологічна служба</p>

10.11.	<p style="text-align: center;">Четвер</p> <p>Девіз дня: «Подумай про майбутнє. У світі професій»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Соціологічне опитування «Принципи, за якими ти обираєш професію». 2. Відкритий захід. Профорієнтаційна гра «Моє майбутнє» 3. Олімпіада з психології 4. Продовження акції «Веселка» 5. Продовження психологічної гри-інтерв'ю «Психологія в моєму житті» 6. Підсумок дня 	<p>Волонтери-учні 9-тих класів, батьки, вчителі, учні Учні 9-11 класів, вчителі школи, адміністрація Учні 4-тих та 9-11 класів Учні молодшої школи</p>	Психологічна служба
11.11.	<p style="text-align: center;">П'ятниця</p> <p>Девіз дня: «Відпочивай та про розвиток не забувай»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чарівна скринька побажань. Створення позитивного настрою на день, роздаємо зранку позитивні побажання у вестибюлі школи 2. Відкритий захід психологічний брейн-ринг «У світі психології» 3. Продовження психологічної гри - інтерв'ю «Психологія в моєму житті». 4. Свято для учнів 3-х класів «Батьки очима дітей і навпаки. В рамках роботи «Батьківської Академії» 5. Підсумок тижня. Нагородження активістів та переможців конкурсів. 	<p>Волонтери-учні 9-тих класів Психологічна служба</p> <p>Волонтери-учні 9-тих класів, учні, вчителі, батьки</p> <p>Учні 8-мих класів, вчителі школи, адміністрація</p>	Психологічна служба

Список використаної літератури

1. Знання для життя, спілкування, успіху. Розвиваючи заняття з психології для учнів 1-11 класів. / І.В. Северенчук. - Методичний посібник.- Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2009. – 144 с.
2. Психологія: нав. посіб. / Іван Русинка. – 2-ге вид., переробл. і добав. – К.: Знання, 2011. – 407 с.
3. Первый раз в пятый класс: программа адаптации детей к средней школе. – второе изд., стер. – М.: Генезис, 2007. – 122 с.
4. Счастливый подросток. Программа профилактики нарушений психологического здоровья / О.В. Хухлаева, Ю.Т. Кирилина, О.В. Фёдорова. – М.: Апрель Пресс, изд. – ЭКСМО – Пресс, 2000. – 224 с.
5. Психологические игры для старшеклассников и студентов / А. Грицов, Т. Бедарева. – СПб. : Питер, 2008. – 128 с.
6. Тренинги с подростками: программы, конспекты занятий / авт. – сост. Ю.А. Голубева – Волгоград: Учитель 2009. – 206 с.
7. Етика: Підручник для 5-го кл. загальноосвітнього навчального закладу. / О. Данилевська, О. Пометун – К.: генеза 2007. – 192с.
8. Личностное портфолио старшеклассника: учеб. – метод. Пособие / З. М. Молчанова, А. А. Тимченко, Т. В. Черникова – М.: Глобус 2006. – 128 с.
9. Професійні здібності учня / упоряд. : С. Максименко, О. Главник, М. Левтик – К.: Главник, 2004 – 112 с. – (Психологічний інструментарій)
10. Готовність учня до профільного навчання / упоряд. В. Рибалка, - К.: Мікрос – СВС 2003. – 112 с.
11. Емоційний розвиток дитини / Упоряд. Максименко С., Максименко К., Главник О. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
12. Інтелектуальні здібності / Упоряд. Максименко С., Максименко К., Главник О. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 96 с.
13. Уроки практичної психології в початковій школі / Л. В. Строганова – М., Педагогічне суспільство., 2005 – 96с.
14. Тестування дітей / автор-укладач В. Прохан. Серія «Психологічний практикум». – Ростов н/Д.: «Фенікс», 2003 – 98 с.
15. Методи дослідження дітей із труднощами в навчанні. / Н. Г. Лусканова – М., 1993 – 147 с.

Психологічний супровід дітей в умовах інклюзивного навчання

Ахіджанова Марина Рафіківна, практичний психолог Криворізького науково-технічного металургійного ліцею № 81

Основним напрямком соціальної політики нашої держави стосовно людей з обмеженими можливостями орієнтовано на поліпшення життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями, відновлення їх соціального статусу, досягнення матеріальної незалежності та всебічної інтеграції у суспільство.

У переважній більшості людей з обмеженими фізичними можливостями спостерігається соціально-психологічна дезадаптація, яка зумовлена і соціальними, і психологічними чинниками (відсутність навичок спілкування, неадекватна самооцінка, егоцентризм, негативне сприйняття оточуючих людей), що поряд з поглибленням проблеми адаптації до життя в соціумі ускладнює процес професійної реабілітації (психологічний стан, мотивація, взаємовідносини з оточуючими, все це впливає на засвоєння навчального матеріалу тощо). Вирішення цього питання, а саме психологічна адаптація до виконання суспільної ролі та повноцінного життя, постає перед соціально-психологічною службою.

З цією метою проводиться вивчення індивідуальних особливостей учня, його можливостей і потреб, рівня сформованості у нього пізнавальних процесів і дій.

Таким чином, діагностична робота має бути спрямована на вивчення:

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- рівня розвитку когнітивної сфери;
- особливості емоційно-вольової сфери;
- індивідуально-типологічних особливостей;
- рівня сформованості мотивації до навчання;
- рівня розвитку комунікативних здібностей;
- розумової працездатності та темпу розумової діяльності.

Під час вивчення психічного розвитку дитини психолог виявляє фактори, які зумовлюють труднощі пізнавальної діяльності, спілкування та соціальної адаптації, а також ті резерви, які можна використовувати у корекційно-розвитковій роботі.

Визначення рівня і особливостей пізнавальної діяльності повинно передувати будь-яким іншим психологічним дослідженням, щоб з'ясувати труднощі та обмеження, які можуть виникати при виконанні діагностичних завдань і призводити до неправильного тлумачення отриманих результатів.

Під час вивчення індивідуальних особливостей дитини важливо враховувати особливості її розвитку та фізичні обмеження.

Наприклад, працюючи з дитиною, хворою на дитячий церебральний параліч, слід пам'ятати, що через мовленнєві труднощі, порушення міміки, тощо може скластися неправильне враження щодо інтелектуальних можливостей дитини. Психічний стан такої дитини можна визначити тільки шляхом уважного спостереження за її діяльністю та шляхом спілкування з нею та за допомогою спеціальних методів діагностики.

Психофізіологічні особливості дитини, рівень її розвитку, потенційні можливості щодо опанування навчальним матеріалом є основними індикаторами, які беруться до уваги при розробленні індивідуальної програми розвитку.

Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців (заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент вчителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші) із обов'язковим залученням батьків, або осіб, які їх замінюють, з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Така програма розвитку містить загальну інформацію про учня, визначає систему додаткових послуг інших спеціалістів, засоби і шляхи щодо необхідної адаптації навчального середовища, модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму та за потреби індивідуальний навчальний план.

Завдання психолога – надати до програми узагальнену інформацію за результатами проведеного вивчення та рекомендації стосовно врахування індивідуальних особливостей дитини у навчально-виховному процесі та взаємодії зі шкільним оточенням.

Практичний психолог в інклюзивному середовищі формує психологічну готовність учасників навчально-виховного процесу (учнів, батьків, вчителів, представників адміністрації) до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

Така психологічна готовність формується через проведення тренінгових занять, лекторіїв, семінарів, консилиумів, виступів тощо, зміст яких спрямований на подолання упередженого ставлення до дітей з особливими потребами, руйнування міфів і стереотипів, стигматизації та дискримінації.

Оскільки вчитель своїм ставленням моделює очікувану від учнів поведінку, важливо розпочати проведення таких занять саме з педагогами навчального закладу.

Необхідно працювати з педагогами щодо уникнення використання медичної термінології, що застосовується в педагогічній практиці для характеристики дітей з особливими освітніми потребами.

Зміст занять з учнями слід спрямувати на формування у них вміння бачити та цінувати відмінності, слухати та враховувати різні точки зору, висловлювати свою думку, поважаючи думку інших, оволодівати навичками співпраці з різними дітьми. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами сприятиме гармонізації стосунків в учнівському колективі та допоможе педагогічним працівникам створити сприятливе середовище для розкриття потенціалу кожної дитини.

При проведенні індивідуальної роботи психолог працює безпосередньо з дитиною з особливостями психофізичного розвитку, щодо збереження її здоров'я, пошуку та реалізації її всебічного розвитку, формування позитивної мотивації до навчання.

Актуальним залишається питання застосування психодіагностичного інструментарію та корекційних програм у роботі з вказаною категорією дітей, які, як правило, потребують адаптації (зміна характеру подачі матеріалу, без зміни змісту або концептуальної складності завдання), рідше, модифікації відповідно до індивідуальних особливостей дитини.

Зокрема, відповідно до потреб дитини можуть використовуватись такі види адаптації: адаптація середовища (збільшення інтенсивності освітлення в кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається дитина з порушенням слуху, забезпечення її слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкових класів; забезпечення архітектурної доступності для дитини з порушенням опорно-рухового апарату); адаптація змісту, методів і форм навчальної діяльності (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності); адаптація методичних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів тощо).

Ознайомившись із особливостями психофізичного розвитку дитини та готуючись до роботи з нею, психолог аналізує, перш за все, відповідність інструментарію (стимулів) та вибрані методики.

Для дітей із сенсорними порушеннями очевидним є прилаштування інструментарію (стимулів) до можливостей дитини та критичного вибору методик, які дозволяють використати потенціал дитини. Наприклад, для дитини з порушенням зору малюнки (методика "Четвертий – зайвий") мають бути контрастнішими та більшими за розміром.

Для дитини зі спастикою кінцівок є проблематичним використання малюнкових методик, при використанні яких необхідно домовитися з дитиною про сигнали, що відповідають певному вибору (стимульний матеріал до тесту тривожності Р. Темпл, В. Амен, М. Дорки).

Оскільки можуть виникнути труднощі зі сприйманням малюнків, вони не повинні бути надміру стилізованими та складними. Необхідно передбачати можливі труднощі, пов'язані з процесом сприймання самих зображень, та відрізнити їх від розуміння чи нерозуміння сюжету, логічних зв'язків у ньому.

Для дітей з порушеннями мовлення будуть мало прийнятними вербальні методики. При цьому важливо розрізнити труднощі активного мовлення через порушення артикуляції та розуміння зверненого мовлення.

Обмеження у використанні діагностичних методик також можуть бути пов'язані зі способом життя обстежуваних, обмеженістю їхніх соціальних зв'язків і відповідних знань та уявлень про навколишній світ.

У зв'язку із цим, не можна беззастережно використовувати певні проєктивні методики, що в цілому за процедурою виконання могли б відповідати технічним можливостям обстежуваного. Наприклад, методика Рене Жіля, яка часто і успішно застосовується для виявлення проблем, пов'язаних зі спілкування та самовизначенням підлітків, не завжди може бути адекватною в роботі з підлітком, фізичні обмеження якого не дозволяють сприймати ситуації, наведені в методиці, як проєктивні на себе. Причиною є те, що спосіб життя виключає, наприклад, відвідання кінотеатру, прогулянки за місто разом із друзями тощо. Тому перш ніж застосовувати таку методику, потрібно переконатися, що у дитини є відповідний життєвий досвід, пов'язаний із зображеними ситуаціями.

Таким чином, психолог приймає рішення, які методики включити при діагностичному вивченні та яким чином мають бути адаптовані стимульні матеріали. Водночас, рекомендовано провести обговорення методик та способів їх адаптації під час засідання методичного об'єднання практичних психологів.

Разом із тим, звертаємо увагу, що відповідно до «Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2001 № 330, має бути проведена експертиза всіх діагностичних методик, психокорекційних, психотерапевтичних та реабілітаційних технік і технологій, соціологічних та соціально-психологічних опитувальників.

З урахуванням вади розвитку та потенційних можливостей дитини організовується й психокорекційна робота. Більшість дітей з особливими освітніми потребами можуть бути долучені до роботи в корекційній групі. Однак, психологу необхідно заздалегідь оцінити та продумати альтернативні вправи, з урахуванням потреб розвитку дитини.

Корекційна робота має бути спрямована на розвиток усіх видів сприймання, особливо зорового і слухового, на базі яких розвиваються вищі психічні функції.

З розвитком сприймання збагачуються різноманітні знання про навколишній світ і розуміння зв'язків між предметами та явищами, отже, розвивається мислення і мовлення дітей. Під час корекції розвитку та навчання дитини необхідно дбати про зміцнення її працездатності, уміння зосереджувати увагу, цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати.

Особливої уваги потребує розвиток навчальної мотивації, бажання вчитися, формувати віру дитини у власні можливості, що можливо завдяки усвідомленню і оцінці реальних досягнень.

У разі, якщо мова йде про корекцію чи розвиток окремих пізнавальних процесів краще організовувати індивідуальні заняття. Результати діагностичної роботи слугують орієнтирами для роботи психолога, педагогів, батьків і самої дитини. Водночас ступінь інтегрованості дитини в освітнє середовище є індикатором ефективності і адекватності психокорекційного впливу.

Соціально-педагогічний супровід базується на створенні сприятливих умов для взаємодії учня з соціальним середовищем з метою попередження виникнення або усунення вже існуючих дестабілізуючих факторів та формування стійкості до ситуацій дезадаптації.

Алгоритм діяльності практичного психолога і соціального педагога, в умовах інклюзивної освіти включає:

1. Ознайомлення з особовою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації;
2. Бесіду з дитиною та її батьками, метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо);
3. Оцінку освітнього середовища, визначення щодо його відповідності до потреб і можливостей дитини. Психолог надає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін.
4. Вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини.
5. Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку.
6. Проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.
7. Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості.
2. Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.
3. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну і позашкільну діяльність.
4. Моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості учня, адаптація відповідних індивідуальних програм, планів.

Успішність навчання дитини з особливими освітніми потребами залежить від ранньої діагностики та вчасно наданої відповідної допомоги фахівцями. Велика роль в цьому належить фахівцям психолого-медико-педагогічної консультації.

Головним завданням психолого-медико-педагогічних консультацій є надання консультативно-методичної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та батькам, які їх виховують, педагогам.

Водночас, завданнями психолого-медико-педагогічних консультацій є визначення за якою навчальною програмою має навчатися дитина, без визначення типу навчального закладу.

Заходи психологічного супроводу в умовах інклюзивного навчання

Психолого-педагогічний супровід – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями і навичками, системна діяльність практичного психолога та педагога, спрямована на створення комплексної системи психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Психологічний супровід – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

Психологічний супровід передбачає проведення психологічної діагностики особистості дитини-інваліда, визначення та використання форм, методів, засобів психологічної корекції, консультування та психологічного прогнозування.

Психологічне прогнозування – розробка, апробація і застосування моделей поведінки особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямків індивідуального розвитку дитини-інваліда та складання на цій основі життєвих планів та визначення тенденції до соціальної адаптації.

Заходи з психологічного супроводу дітей – інвалідів поділяються на три етапи:

Перший етап – загальна психологічна діагностика інтелектуальної, емоційно – вольової та комунікативної сфери; розробка рекомендацій для педагогів, медичних працівників, батьків стосовно підбору індивідуальної програми навчання.

На основі психодіагностичних даних здійснюється розподіл по напрямках соціально-психологічного супроводу: соціально-групова робота – соціальна адаптація, комунікативний тренінг; індивідуальна робота з психологом – психокорекція, консультативна робота.

Провідна роль в отриманні відомостей про рівень розумового розвитку, особистісних та індивідуально – психологічних особливостей дитини, про життєву ситуацію, у якій відбувається її розвиток, належить психологічному обстеженню дітей. На першому етапі психологічної діагностики дитини відбувається визначення психофізичного стану дитини, виявлення відхилень у психологічному розвитку, визначення форм, методів, засобів, терміну та процедур психологічної корекції, консультування тощо.

Принципи проведення психологічного обстеження :

- Комплексне та системне вивчення всього життєвого шляху дитини, включаючи ранній період розвитку, а також відомості про батьків; вивчення, яке припускає виявлення не тільки особливостей її пізнавальної діяльності, але й своєрідність емоційально-вольового розвитку, моторики, поведінки, фізичного стану, які розглядаються у різних сполученнях та взаємозв'язках.

- Підбір діагностичного матеріалу згідно віку;

- Визначення „зони найближчого розвитку”, ступеню навченості, прогнозу його просування – основи індивідуальної програми ;

- Якісно – кількісна оцінка отриманих результатів, яка дозволяє дати більш конкретні рекомендації стосовно корекційних заходів;

- Індивідуальний підхід до дитини для виявлення специфічних для неї потреб та визначення напрямлень необхідної допомоги.

- формування тактики та стратегії подальшого обстеження дитини – інваліда.

Бесіда – це:

- встановлення контакту з дитиною;

- з'ясування важливих відомостей про дитину: рівень розвитку, інтереси, здібності, особливості характеру, поведінки, її відношень у сім'ї, у школі;

- вичерпна інформація як про саму дитину, так і про мікросоціальне її оточення.

Вивчення спроможності дитини:

- аналіз учбових робіт, малюнків, виробів з метою збору та аналізу матеріалу, який відображає особливості психічного розвитку дитини, рівень розвитку сенсорних та моторних навичок;

- виявлення патологічних проявів.

Спостереження (за грою, поведінкою, спілкуванням, станом працездатності, навчанням):

- судження про прояви психіки дитини в умовах її природної діяльності.

У випадку ускладнення при виконанні завдання, дитині надається навчальна допомога, а потім пропонується нове, аналогічне завдання і оцінюється можливість переносу способу дії на це нове завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Битянова М. Р.** Организация психологической службы в школе / М. Р. Битянова. – М.: Совершенство, 1998. – 268 с.
2. **Бех І. Д.** Принципи сучасної освіти / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 6-12.
3. **Бех І. Д.** Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання / І. Д. Виховання // Початкова школа. – 2004. – № 3. – С. 3-6.
4. **Бондаренко А. Ф.** Психологическая помощь: теория и практика / А. Ф. Бондаренко. – К. : Укртехпресс, 1997. – 186 с.

5. **Валитова И. Е.** Психологическое сопровождение ребёнка с детским аутизмом / И. Е. Валитова // Психолог в детском саду. – 2007. – №2. – С. 28-32.
6. **Даль В.** Толковый словарь / В. Даль : в 4 т. – М. : Русский язык, 1982. – Т. 4. – 1982. – 488 с.
7. **Зінченко В. М.** Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу / В. М. Зінченко // Дошкільна освіта. – 2004. – № 1. – С. 15-17.
8. **Новий** тлумачний словник української мови. – Т. 4. – К. : АКОНІТ, 1999. – 684 с.
9. **Мамайчук И. И.** Психологическая помощь детям с проблемами в развитии / И. И. Мамайчук. – СПб., 2001. – 206 с.
10. **Овчарова Р. В.** Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во ин-та психотерапии, 2003. – 232 с.
11. **Печенко І.** Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві / І. Печенко // Вісник ЛНПУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 7. – С. 121-128.
12. **Трубавіна І. М.** Соціальний супровід неблагополучної сім'ї / І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2003. – 208 с

Адаптація учнів до навчання в ліцеї.

*Тимченко Наталя Анатоліївна, практичний психолог
Криворізького Центрально-Міського ліцею*

Програма адаптації учнів до навчання в ліцеї.

Період переходу учнів до навчання в ліцей, як правило пов'язаний з певними ускладненнями. Учні приходять в ліцей з різних шкіл міста. Вони опиняються в зовсім нових для себе умовах: нове оточення, нова система занять, нові вчителі та однолітки. До того ж нові умови навчання висувають високі вимоги до інтелектуального розвитку учня, підвищують темпи навчальної діяльності. Усе це викликає напруження психіки дитини, може призвести до перевтоми, високого рівня тривожності, труднощів у соціально-психологічній адаптації.

Ефективність процесу адаптації значною мірою визначає успішність навчальної діяльності, збереження фізичного і психічного здоров'я дитини. Процес адаптації починається із ситуації незадоволених потреб і закінчується ситуацією їх задоволення. Отже, сенс адаптаційного періоду в ліцеї полягає в тому, щоб зробити цей природний процес більш інтенсивним, безболісним та плідотворним. А для цього необхідно створити такі умови:

1. Розвиток когнітивної сфери учнів для адекватного відображення зовнішньої реальності й саморегуляції емоційного стану та поведінки.
2. Індивідуальний підхід до учня і його можливостей, щоб не послабити нервову систему, не знизити рівень само оцінювання і мотивацію до засвоєння знань.
3. Розвиток і реалізація здібностей учнів.
4. Формування пізнавальної мотивації.
5. Формування цінностей та ідеалів.

Для запобігання можливим негативним явищам на даному етапі розвитку особистості школяра, слід провести спеціальні психологічні заходи і дослідження.

Мета:

- виявлення потенційної «групи ризику», тобто дітей, чиє подальше навчання та виховання пов'язані із суттєвими труднощами (діти з емоційними розладами, порушенням поведінки, зниженням рівня навчальних досягнень) через дослідження таких адаптаційних процесів;
- процес міжособистісної взаємоадаптації між окремими членами класного колективу, між колективом і кожним учителем;
- процес реадаптації раніше сформованих і переадаптації актуалізованих міжособистісних контактів учнів зі змінених, основних обставин навчання;
- внутрішні процеси само пристосування учнів у змінених умовах шкільного життя.

Для досягнення поставленої мети було розроблено програму, яка проводиться протягом I семестру (вересень-грудень) і складається з трьох етапів.

I етап. Початковий.

1. Проведення систематичних спостережень за дітьми на уроках і перервах (вересень-жовтень).
2. Урок-подорож «Ліцей – мій дім» (вересень).
3. Бесіда «Я – учень ліцею» (вересень).
4. Анкетування «Що я чекаю від навчання в ліцеї?» (вересень).

5. Батьківські збори. Психологічні особливості періоду адаптації: форми батьківської допомоги й підтримки (вересень).
6. Нарada при директорі. Проблема адаптаційного періоду під час переходу до навчання в ліцей (жовтень).

II етап. Психолого-педагогічні дослідження.

1. Анкетування батьків. Діагностика потреб батьків у психологічній підготовці. (вересень).
2. Діагностика сімейних стосунків: - анкета «Стосунки з батьками»;
- проєктивна методика «Моя родина» (вересень).
3. Вивчення домінуючого типу темпераменту (вересень).
4. Вивчення рівня тривожності. Методика «Шкала тривожності» Кондаша (жовтень).
5. Вивчення агресивності. Методика Басса-Дарки (жовтень).
6. Діагностика рівня мотиваційної зрілості: - анкета «Ієрархія мотивів»;
- проєктивна методика «Лісова школа» (листопад).
7. Вивчення соціальної (комунікативної) сфери: - соціометрія;
- анкети «Мій клас»; «Стосунки з вчителями» (листопад).
8. Методика визначення особистісної адаптованості школярів А.Фурмана (грудень).

III етап. Консультаційно –просвітницький.

1. Психолого-педагогічний консиліум «Психологічні особливості учнів та проходження адаптаційного періоду» (жовтень-листопад).
2. Організація корекційно - розвивальних занять з дітьми (по зниженню тривожності, агресивності тощо) (жовтень-листопад).
3. Групове та індивідуальне консультування дітей за результатами психодіагностичного обстеження (протягом I семестру).
4. Групове та індивідуальне консультування батьків та вчителів за результатами психодіагностичного обстеження (протягом I семестру).
5. Розвивальна та просвітницька робота з учнями (розширення загальної обізнаності, світогляду, розвиток соціального інтелекту тощо) (протягом року).

Тренинг по формуванню положительного психологического климата в детском коллективе.

Цель: сплочение и объединение ребят в коллективе.

Задачи:

- коррекция тревожности, пассивности, скованности;
- эмоциональное и двигательное раскрепощение детей;
- снятие комплексов замкнутости, отчужденности, молчаливости;
- повышение самооценки, улучшение самовосприятия и восприятия другими;
- формирование побуждения проявлять внимание к друг другу;
- формирование чувства сопричастности с другими людьми, принадлежности к группе;
- умение находить удовольствие и радость в общении друг с другом.

Первый блок занятий.

Цель: объединение подростков в группу.

Задачи:

- умение находить удовольствие и радость в общении друг с другом;
- повышение самооценки, улучшение самовосприятия и восприятия другими;
- выявление желаемого объекта идентификации подростка;
- преодоление тревожности, пассивности, скованности;
- эмоциональное и двигательное раскрепощение;
- снятие комплексов замкнутости, отчужденности, молчаливости;
- формирование чувства принадлежности к группе.

Первый блок занятий предлагает объединение подростков в группы, создание доброй безопасной ситуации, в которой участники тренинга могут чувствовать взаимопонимание, поддержку, желание помочь друг другу в решении проблем. На первом этапе в занятия включены контактные, развлекательные игры и упражнения.

Методические рекомендации.

Упражнения, входящие в первый блок занятий, направлены:

- на развитие внимания к себе, когда говорят о нас, и к другим, когда мы говорим о других;
- формирование заинтересованности подростков в занятиях;
- снятие эмоционального напряжения, создание в группе атмосферы взаимного доверия и «защищенности»;
- диагностику статуса подростка в группе и особенностей его эмоционального состояния.

При проведении занятий тренеру не обходимо выбрать правильный тон и темп ведения работы с подростками, создать доброжелательный настрой. Определить время и место проведения занятий. При выборе времени не обходимо учитывать расписание уроков, индивидуальные и возрастные особенности подростков.

Количество участников тренинга не должно превышать 12-15 человек, чтобы снизить эффект утомляемости друг от друга.

Для занятий ребятам понадобятся следующие материалы: карандаши, ручки, фломастеры, бумага, тетради для записей, воздушный шар.

Оборудование: стулья по количеству участников тренинга, скотч, ватман.

ЗАНЯТИЕ 1.

Цель: сформировать умение находить удовольствие и радость в общении друг с другом; создать условия для заинтересованности подростков в занятиях; атмосферу взаимного доверия; диагностировать статус подростка в группе, особенности его эмоционального состояния.

Материалы: тетради для записей, ручки, карандаши, воздушный шар.

Ход занятия.

1. *Вступительное слово тренера. Ознакомление с правилами группы.* Для того чтобы деятельность группы была эффективнее, целесообразно выработать и установить правила, по которым будет работать группа:
  - участие в упражнениях и выполнении заданий тренинга на добровольной основе;
  - восприятие каждого члена группы как себя;
  - краткость и конкретность в отражении чувств, мыслей;
  - отсутствие критики;
  - выполнение любого задания – важное и ответственное дело.

2. *Знакомство с участниками группы. Игра «Мое имя».* (носит диагностический характер, выявляет желаемый объект идентификации подростка).

Каждый участник группы называет свое имя или имя, которым он бы хотел, чтобы его называли другие. Рассказывает о том, чем ему нравится заниматься в школе, в свободное от уроков время, о том, что он любит больше всего. Повторив по кругу каждый свое имя, участники называют своих соседей слева и справа, отмечая в своем рассказе, как зовут соседа, чем он любит заниматься, что любит больше всего. Затем каждый участник рассказывает, почему ему нравится или не нравится его имя. Почему он хочет, чтобы его называли по-другому?

Эта игра дает возможность получить дополнительную информацию о самооценке подростка. Отказ от своего имени означает, что подросток не доволен собой или хочет быть лучше, чем он есть. Часто под чужим именем подросток становится более откровенен.

3. *Игра «Путаница»* (направлена на преодоление замкнутости, пассивности, скованности подростков, атак же на двигательное раскрепощение).

Участники встают в круг, закрывают глаза и вытянув руки, сходятся в центр. Правой рукой каждый берет за руку другого участника игры, левая рука оставлена для того, чтобы за нее кто-то взялся. Тренер помогает в том, чтобы за одну руку взялся только один участник, получается путаница. После этого все открывают глаза. Задача участников игры – распутаться, не отпуская рук.

4. *Рисунок «Я в группе»* (способствует невербальному выражению переживаний, дает дополнительную информацию о каждом участнике).

Присмотритесь внимательно к себе и окружающим вас участникам группы. Нарисуйте себя и любого человека из группы. Можно рисовать людей в виде животного, цветка, любого другого растения и т.д.

После того, как участники закончили рисовать, каждый рассказывает о том, кого он изобразил и почему.

5. *Этюд «Встреча с другом»* (на снятие комплексов замкнутости, отчужденности, молчаливости; дает возможность подростку раскрепоститься эмоционально, побуждает к проявлению внимания друг к другу).

Прослушайте внимательно небольшой рассказ и обыграйте его.

- *У тебя есть друг. Наступили каникулы, и вам пришлось расстаться, твой друг уехал на каникулы к бабушке, а ты остался в городе. Прошла неделя. Однажды ты идешь по улице и видишь, как твой товарищ переходит улицу. Вы увидели друг друга и как же вы обрадовались!*

Для выполнения этого задания группа делится на пары.

Выразительные движения: объятия, улыбки, пожатия руки, радостный смех.

6. *Домашнее задание:*

- ✓ Записать в дневниках свои чувства и ощущения, которые ты пережил на этом занятии;
- ✓ Придумать приветствие и прощание для всех участников группы.

7. *Этюд «Шар желаний»* (направлен на побуждение к проявлению внимания друг к другу).

Все встают в круг, один из участников берет в руки шар (мяч), передает его соседу слева. Свое обращение, передающий шар, начинает со слов: «Желаю тебе...».

Выполняя это задание, вы должны смотреть друг на друга, выражая интонацией и мимикой свое доброе отношение.

ЗАНЯТИЕ II.

Цель: преодоление тревожности, пассивности, скованности; эмоциональное и двигательное раскрепощение; поднятие самооценки; формирование чувства сопричастности с другими людьми, принадлежность к группе.

Ход занятия.

1. *Обсуждение домашнего задания.*

2. *Игра «Насос и мяч»* (на преодоление замкнутости, пассивности, скованности, двигательное раскрепощение, осознание чувств напряжения и расслабления).

Один из участников (может быть и тренер) становится «насосом», другие – «мячами». Сначала «мячики» стоят в кругу, обмякнув всем телом, на полусогнутых ногах, корпус наклонен вперед, голова опущена. «Насос» начинает качать воздух, надувать мячи, сопровождая свои действия звуком. «Мячи» начинают расправляться, надувают щеки, поднимают руки, выпрямляются. «Мячи» надуты. Ведущий вытягивает символический «шланг» из «мячей». Участники издают с силой звук «ш-ш-ш-ш», возвращаясь в исходное положение. «Насосом» становится следующий участник. (Упражнение можно выполнять парами, попеременно обмениваясь ролями «насоса» и «мяча»).

3. *Игра «Послали письмо»* (дает возможность почувствовать себя в роли лидера, уверенность в своих силах).

Играющие стоят в кругу, крепко держась за руки. Ведущий – «почтальон» - в центре круга. «Почтальон» говорит: «Я посылаю письмо Наташи Оксане». Наташа пожимает руки соседей справа и слева, те пожимают руку следующему и так далее по кругу, пока «письмо» не будет перехвачено.

4. *Игра «Твое имя»* (на самовосприятие и восприятие другим).

Выполняя это задание, вы должны смотреть друг на друга, выражая интонацией и мимикой свое доброе отношение. Изобретайте, насколько позволяет ваша фантазия, всяческие формы ласкательных имен.

На втором круге каждый участник рассказывает о том, какие он испытывал приятные чувства, когда произносили его имя в уменьшительно-ласкательной форме. Какие формы собственного имени ему нравятся больше, как обычно называют его родные.

5. *Этюд «Цветок»* (на формирование умения ощущать удовольствие и радость).

Тренер дает установку на выполнение этюда.

- Теплый луч упал на землю и согрел в ней семечко. Из семечки пророс росток. Из ростка вырос прекрасный цветок. Нежится цветок на солнышке, подставляет теплому и свету каждый свой лепесток, поворачивая свою голову вслед за солнцем.

Выразительные движения: сесть на корточки, голову и руки опустить; распрямить корпус, поднять руки, голову – цветок расцвел, голова слегка откидывается назад, медленно поворачивается вслед за солнцем.

Мимика: глаза полузакрыты, улыбка, мышцы лица расслаблены.

6. *Домашнее задание:*

- спросить у своих родных или знакомых, на сколько баллов они оценивают ваше отношение к себе, поблагодарить даже за ответ, который вам не понравился;
- использовать в обращении к собеседникам имена в уменьшительно-ласкательной форме.

7. *Этюд «Шар желаний».*

Використані джерела.

1. *Адаптація дитини до школи / Упор.,: К.Максименко, О.Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003.*
2. *Алексєєва В.О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. – К.: Шкільний світ, 2009.*
3. *Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Ленинград: Наука, 1988.*
4. *Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1996.*
5. *Все про адаптацію, (спецвипуск) // Психолог. – 2004. - №25-26.*
6. *Діяльність психологічної служби: методичні та етичні акценти: Методичний посібник / Упор.,: К.М.Муліка, - Полтава: ПОШПО, 2007.*
7. *Зотова О.И., Кряжева И.Н. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности. Сборник статей «Психологические механизмы социального поведения». – М.: Наука, 1976.*
8. *Крутецький В.А. Психологія навчання і виховання школярів. – М., 1976.*
9. *Практическая психология образования / Под ред. И.В.Дубровиной. – СПб.: Питер, 2006.*
10. *Психологическая профилактика дезадаптации учащихся в начале обучения в средней школе / Под. ред. Л.П.Пономаренко. – Одесса: Астро Принт, 1999.*
11. *Психологічний супровід: Збірник методичних матеріалів / Укл.: Замазій Ю.О., Марінушкіна О.Є., Нагорна І.А., Шубіна Г.В.; за заг. ред. Л.Д. Покросєвої. – Х.: ХОНМІБО, 2005.*
12. *Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. – М.: Владос, 1996.*
13. *Розвивальні та корекційні заняття психолога. – К.: Шкільний світ, 2004.*
14. *Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – т.1. – М., 1995.*

15. **Руководство** практического психолога. Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: Academia, 1995.
16. **Туріщева Л.В.** Настільна книга шкільного психолога. – Х.: Основа, 2008.
17. **Цзен Н.В., Пахомов Ю.В.** Психотренинг: игры и упражнения. – Изд. 2-е доп. – М.: Независимая фирма «КЛАСС», 1999.

Особливості роботи з дітьми, що потребують корекції фізичного та розумового розвитку

*Орел Ольга Анатоліївна, практичний психолог Лозуватської СЗШ №2
Криворізького району*

Інклюзивне навчання та виховання дітей з особливими потребами ставить перед освітнім закладом два серйозних запитання: "Як допомогти їм нормально розвиватись?" і "Як звести до мінімуму можливі негативні наслідки сумісного навчання з іншими дітьми?". Окрім того, важливими завданнями у роботі психологічної служби стають:

1. підбір діагностичного інструментарію, придатного для роботи з різними категоріями дітей відповідно до наявного дефекту розвитку;
2. уточнення змісту та методів корекційної роботи з дітьми, які мають особливі потреби з урахуванням результатів психологічної діагностики;
3. розробка комплексних корекційних стратегій, які б містили, крім навчання, ще й ігрові засоби, рекомендації щодо сімейного виховання.

Вади розвитку — це природжені відхилення за межі нормальних варіантів у анатомічній будові (формі, розмірах, числі) тканин та органів людини, які здебільшого супроводжуються порушеннями їх функцій чи навіть загрожують життєздатності організму.

У межах діагностичної роботи психолого-педагогічного супроводу підлітків з особливими потребами пропонуються для використання такі психодіагностичні методики:

№ з/п	Досліджувана властивість	Психодіагностичні методики
1	Самооцінка, невпевненість у собі	Методика М. Куна; методика С.А. Будассі; методика Дембо-Рубінштейна
2	Тривожність, наявність страхів	Методика дослідження тривожності Спілбергера; методика "Шкала тривожності" модифікація шкали соціально-ситуаційної тривожності О.Кондака; методика вивчення рівня тривожності Тейлора
3	Мотивація	Дослідження мотивації досягнення (А. Мехраб'ян); проєктивна методика мотивації досягнення успіху та уникнення невдач (Х. Гекхаузен); методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т. Елерс)
4	Міжособистісні стосунки, взаємодія	Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; опитувальник "Роль індивіда в групі" (Кирилюк, Величко, Карпівич); методика дослідження проблеми та області взаємодії (Р. Бейлз)
5	Психоемоційний стан	Опитувальник САН; шкала кольорового діапазону Лутошкіна; шкала зниженого настрою - субдепресії
6	Депресивний стан, невротизація	Діагностика рівня невротизації Л.І. Вассермана; експрес діагностика невроза К.Хека і Х. Хесса; диференційна діагностика депресивних станів В.А. Жмурова
7	Самосвідомість	Шкала Я-концепції Теннессі; контрольні списки П. Гоха; шкала Я-концепції Пірса-Харріса; методика дослідження "Незакінчені речення" Сакса і Леві
8	Деадаптація	Методика діагностики деадаптації "Карта спостережень" Д.Скотта; вивчення особистісної орієнтованості учня (А.В. Фурман); тест нервово-психічної адаптації
9	Ціннісні орієнтації	Методика діагностики стану задоволення основних потреб ("Косинка"); методика діагностики спрямованості особистості А. Басса; методика "Ціннісні орієнтації" М.Рокіча
10	Фрустрація, агресивність	Діагностика самооцінки психічних станів по Г.Айзенку; методика діагностики показників і форм агресії А.Басса і А.Даркі; тест фрустрації С. Розенцвейга

РЕКОМЕНДАЦІ ПРАКТИЧНИМ ПСИХОЛОГАМ ТА СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГАМ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1. Сприяти рішенню батьків, за допомогою переконливих аргументів, відвідати психолого-медико-педагогічну консультацію.
2. При необхідності допомагати у підготовці відповідних документів.
3. Після обстеження дитини у консультації та визначення програми її навчання:
  - діагностувати динаміку розвитку дитини під впливом відповідного корекційного навчання;
  - обговорити з педагогом та батьками труднощі, що можуть виникати у процесі навчання;
  - вивчати розвиток особистості дитини, її комунікативних якостей.
4. За результатами діагностики, відповідно до виявлених проблем у розвитку пізнавальної діяльності, спілкуванні та розвитку особистості будувати корекційну роботу з дитиною, що передбачає:
  - розвиток та корекцію пізнавальних процесів, формування їх довільності;
  - збагачення дітей різноманітними знаннями про навколишнє життя і про певні взаємозв'язки між предметами та явищами;
  - зміцнення працездатності дітей, їхнього вміння зосереджувати увагу і цілеспрямовано працювати;
  - формування у дітей уміння ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати;
  - корекцію самооцінки як важливої рушійної сили формування особистості, розвиток комунікативних якостей;
  - корекцію емоційних порушень та патологічних рис характеру.

Алгоритм діяльності практичного психолога і соціального педагога в умовах інклюзивної освіти включає:

1. Ознайомлення з особою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації.
2. Бесіду з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо).
3. Оцінку освітнього середовища, визначення щодо його відповідності до потреб і можливостей дитини. Психолог надає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін.
4. Вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини.
5. Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку.
6. Проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.
7. Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості.
8. Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.
9. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну і позашкільну діяльність.

РЕКОМЕНДАЦІ БАТЬКАМ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1. Дізнайтеся якомога більше про хворобу вашої дитини. Дізнайтеся про організації, які надають допомогу.
2. Любіть вашу дитину та грайтеся разом з нею, виховуйте вашого сина або доньку так, ніби вони звичайні діти. Подорожуйте з вашою дитиною, проводьте вільний час весело і змістовно.
3. Дізнайтеся у фахівців та інших батьків як задовольнити потреби вашої дитини. Але не намагайтеся перетворити ваше життя на чергування різних видів терапії.
4. Заохочуйте вашу дитину до самостійності.
5. Доручайте вашій дитині виконувати повсякденну роботу.
6. Зверніться до школи і розробіть навчальний план, щоб задовольнити потреби вашої дитини.
7. Надайте своїй дитині можливість розвивати свої сильні сторони і таланти.
8. Хваліть вашу дитину, коли вона щось виконує добре.
9. Спілкуйтеся з іншими батьками. Вони зможуть надати вам цінні поради з власного досвіду та емоційну підтримку.
10. Налагодьте добрі стосунки з вчителями вашої дитини. Постійно спілкуйтеся, обмінюйтеся інформацією.
11. Заплануйте пристосування, потрібні для вашої дитини. Не забувайте про допоміжні технології.

12. Не забувайте, що шлях до дитячого серця пролягає через гру. Саме в процесі гри ви зможете передавати необхідні навички, знання про життєві правила та цінності.
13. Розмовляйте з дитиною, розвивайте її мовлення. Щодня цікавтесь її справами та переживаннями.
14. Дозволяйте дитині малювати, ліпити, розфарбовувати, працювати з конструктором. Заохочуйте її до цього, створюйте умови.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВЧИТЕЛЯМ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1. Сприяти соціальній адаптації дитини в загальній системі соціальних відносин та взаємодій виконуючи такі завдання:
  - ✚ формувати позитивне ставлення до себе;
  - ✚ оптимізувати спілкування з однокласниками, однолітками;
  - ✚ заохочувати до виявлення особистих пізнавальних інтересів дитини, її самостійності;
  - ✚ допомагати у професійному самовизначенні.
2. Розширювати сферу соціальних контактів дітей із особливими освітніми потребами а саме:
  - ✚ сприяти відвідуванню та посильній участі цих дітей у шкільних святах, концертах, виставках, конкурсах дитячої творчості.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ:

- **канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»**
  - www.education-inclusive.com/uk/index.php
- **офіційний сайт проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»**
  - www.clientcenter.youcandothat.com/www-dev/ccds/uk/components.php
- **Електронний Канадсько-український журнал спеціальної педагогіки**, розміщений на сайті Канадсько-української дослідної групи (CURT) <http://www.canada-ukraine.org/>
- **Сайт інституту спеціальної педагогіки АПН України** <http://www.isp-2006.narod.ru/>
- **Сайт інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова** <http://www.ikpp.npu.edu.ua/>
- **Національна Асамблея інвалідів України**, Всеукраїнське громадське соціально-політичне об'єднання <http://www.naiu.org.ua/>
- **сайт представництва міжнародної неурядової організації “Кожній Дитині” в Україні** <http://www.everychild.org.ua/>
- **Звіт з прав дітей з особливими потребами на проживання у місцевій громаді** www.osmhi.org/index.php?page=202&news=363&pages
- **Звіт розроблений Європейською коаліцією з проживання у громаді і був представлений під час конференції, що проходила у Європейський день осіб з особливими потребами** www.osmhi.org/index.php?page=202&news=362&pages
- **Адаптована конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами. Нью-Йорк, 13 грудня 2006р** www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages
- **Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»** <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=4>

Інформаційно-методичний вісник

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА

Рецензент: Самошкіна Любов Миколаївна
Посібник виданий двома мовами: українською та російською

Днепропетровский областной методический
психолого-медико-педагогический центр
Украина, г. Днепропетровск,
ул. Паторжинского, 13а тел (0562) 46-31-10, 371-11-23

Компьютерная верстка: ЧП «ГАРАНТ»
г. Днепропетровск, Лоцманский спуск, 2а
тел./факс: (0562) 36-12-22